

Jakab Viktória:

Kortárs ateista–istenhívő viták pragmatikai és informális logikai vizsgálata – A Magyar Ateista Mémház Facebook-oldal fél évének főbb vitacsomópontjai

Tanulmányomban a vallásos jellegű vitát vizsgálom az érveléstechnika és a pragmatika eszközeivel. Nem térek ki a bölceleti, vagy teológiai jellegű vitákra, mivel ezek tárgyalása meghaladná a kutatás kereteit, és egészen más irányba terelné annak ívét. A „szakemberek”, előljárók, magas tisztségű egyházi méltóságok által folytatott hivatalos szakmai viták helyett alapvetően a hétköznapi, élőszóban, vagy az élőszó és az írásbeliség kevert világhálós „nyelvén”, a „mindennapi emberek”, a világi hívők és nem hívők között zajló vitákra fogok összpontosítani.

A tanulmány elsődleges előfeltevése szerint a vallásos kérdésekben folytatott viták eltérést mutatnak a más tárgyban folytatott vitákkal összehasonlítva. Ez alatt nem csupán azt értem, hogy a tárgy különbözik, hanem azt is, hogy a vita szerkezete tér el a nem vallási kérdésekben folytatott vitáktól. Feltételezésem szerint ezért is alkalmasak arra, hogy a vallástudományi vizsgálatok tárgyai legyenek.

Ez azért volna lehetséges – s ez a következő hipotézis – mivel lehetségesnek tartom bizonyos érvek, vagy akár érv-kapcsolatok rögzülését, „beveté” válását. Egy adott vallás alapítója, a vallási közösség évszázados-évezredes felgyülemlett hagyománya és története nyomot hagyhat a vallást követők más vallásúak, vagy más világnézetűek iránti hozzáállásán, azon, hogy miként teremtenek kapcsolatot velük, s így a velük folytatott vitán is. Tehát az adott vallás követői által folytatott viták magukon hordozva e vallás jellegzetességeit sajátosan vallásiak lehetnek – nem csak témájukban, hanem felépítésükben is.

Ma Magyarországon a vallási jellegű viták nem annyira egyes vallások, hanem nem vallásos világnézetek képviselői (ateisták, agnosztikusok, humanisták és így tovább) és vallásos beállítottságúak között mutatkoznak meg a legszembetűnőbben.³¹ Az előző előfeltevésemet – miszerint léteznek sajátosan vallási jellegű viták – alkalmazhatónak tartom az ateista oldal esetében is. Tanulmányomban tehát a nem vallásos és a vallásos világnézetűek közötti vallási jellegű vitákat szeretném vizsgálni.

31 Természetesen jelen van az iszlámmal kapcsolatos vita is, de itt meglátásom szerint az iszlám gyakran, mint harmadik fél jelenik meg a vitákban, így alapvetően nem a muszlimok és más vallásúak vagy nem vallásosok közötti vitákról van szó.

Közelebbről az általam vizsgált viták egy magyar ateista Facebook oldal: a Magyar Ateista Mémház (MAMBA) bejegyzései alatt lelhetőek föl. A viták kiválasztásának szűkebb szempontjait a későbbiekben tárgyalom. Többek között a MAMBA jellegzetességeiből is következett a politika területének kizárása, mivel – ahogyan azt majd látni fogjuk – az oldal alapvetően kevés hangsúlyt fektet a magyarországi, vagy a nemzetközi politikai helyzet tárgyalására.

Az előfeltevéseknek a vizsgálatára a pragmatika és az érveléstechnika eszközeit találtam a legmegfelelőbbnek. Amennyiben az előfeltevés igaznak bizonyul és a viták szerkezete ebben az értelemben jellegzetesen vallási képet mutat, úgy az ateisták és istenhívők közötti kapcsolat szerkezete új szemszögből lehetne vizsgálható a vallástudomány keretein belül. A pragmatikai és érveléstechnikai vizsgálat pedig a kölcsönhatások új vetületeit és részleteit világíthatja meg.

A kutatás módszereiről

Vizsgálati módszer gyanánt a pragmatikát és az érveléstechnikát választottam. Alapvetően Margitay Tihámér (2007) gondolatmenetét követem. Margitay rámutat arra, hogy az 'érvelés' kifejezés két különböző értelmet tartalmaz. Először (1) a szellemi munkából és nyelvi megfogalmazásból álló érvelési folyamatot jelenti, a premissza-konklúzió szerkezetek létrehozását. Másodsorban (2) pedig ennek a tevékenységnek az eredményét, állítások együttesét. A logika e premissza-konklúzió kapcsolatok szerkezeti vizsgálatát teszi lehetővé. Értelmezésében az érvelésmélet (argumentációelmélet) az érvelések szerepére, elemzésére és értékelésére összpontosít. Az érvelések értékeléséhez pedig céljukból és használatuk körülményeiből indul ki: ezek a pragmatika hatáskörébe tartoznak. A logikai elemzés azonban segíthet föltárni, hogy az érvelések elérték-e céljukat. Margitay álláspontja szerint bár a logikát nem lehet mellőzni, önmagában mégsem elegendő, mivel nem fordít elegendő figyelmet a szövegösszefüggésre. E feladatot természetesen a pragmatika hívatott elvégezni, amely rálátást biztosít az érvelés környezetére, helyzetére, és olyan jelenségek is értelmezhetők a segítségével, mint amilyen például az utalás. Így tehát e két területre együtt van szükség.

Mind a pragmatika, mind a logika területét szűkíteni kell az alkalmazhatóság érdekében. A pragmatikán belül a funkcionális pragmatika irányát tekinthetjük megfelelő elméleti háttérnek (Margitay, 2007). A pragmatika első, 1938-as, Charles Morrishoz köthető meghatározása túl tágnak bizonyult, és nem váltak világossá a jelentéstan (szemantika) és a pragmatika közötti határvonalak. Ezen okokból kifolyólag két nagy irányzat alakult ki a megközelítések között (Németh T. és Tátrai, 2013). Az első (1) szűkíteni igyekszik Morris fogalmát. Ez a csapásirány kisebb ösvényekre szakad, attól függően, hogy hogyan viszonyul a nyelvelmülethez, ezen belül a jeltudományhoz (szemiotikához) és a nyelvtanhoz. Ezzel szemben a második (2) értelmezés megmaradt az eredeti tág megközelítésnél, s a megnyilatkozások

jelentésén túl a nyelvi választások mögött álló indítékokat, valamint e választások következményeit is a vizsgálatok tárgyának tekinti. Ez a megközelítés egy olyan működési (funkcionális) nézőpontra helyezkedik, amelynek erős társadalmi jelentősége van (Nagy, 2005). Jellemző, hogy az irányzat követői nem a nyelvi egységek azonosítására törekednek, hanem arra, hogy föltárják a nyelvi egységeknek az egymással társalgó emberek nyelvi tevékenységeiben betöltött szerepét. Nem annyira a nyelvi alakzatokhoz szorosan kapcsolódó jelentésekre, inkább a beszédhelyzetben alakuló jelentésekre összpontosítanak. A nyelvi jelenségeket egyszerre közelítik meg társadalmi, kulturális és kognitív szempontból (Németh T. és Tátrai, 2013).

A logika területén belül elsősorban nem a formális, hanem az informális logika eszköztárával (Margitay, 2007) kívánok élni, mivel azt természeténél fogva alkalmasabbnak találok a kérdés vizsgálatára. Mint módszer, a formális logika inkább csak a logikai szavakkal és az érvelésnek e szavak által meghatározott szerkezetével foglalkozik, az informális logika szemszögéből azonban a formális logika által mellőzött tartalomnak is jelentős szerep jut. Míg a formális logika inkább elvont alakzatokra összpontosít, addig az informális logika elméleti kerete – noha épít a formális logikára és fölhasználja annak eredményeit – „természetes, nyelvi (empirikusan vizsgálható) érvelésekkel foglalkozik” (Margitay, 2007. 18.), és jobban hangsúlyozza a környezet szerepét. Ettől még mind a kettő logika, „azaz az érveléseket állítások olyan strukturált egységének tekinti, amelyekben az állítások egyik csoportja – a premisszák – indoklást, alátámasztást szolgáltat a másik csoport, a konklúzió(k) számára, és ezeknek az érveléseknek a szerkezetét, az állítások közötti belső összefüggéseket vizsgálja.” (Margitay, 2007. 19.)

A tanulmány választott kérdésköréből adódóan a funkcionális pragmatika és az informális logika adta elméleti és gyakorlati lehetőségei a legalkalmazhatóbbak. A módszerek arányát tekintve a pragmatika segítségével fölvázolt szabályok nagyobb hangsúlyt kapnak. Eme alapot kiegészítendő használok föl az informális logika meglátásait.

Margitay (2007) a logikai vizsgálat alapkérdéseként a helyes álláspont kiderítését határozza meg. Ehhez pedig a logikai lépések földerítésére illetve az érvelések értékelésére van szükség. A tanulmánynak azonban semmiféleképpen sem célja igazságot tenni a vitázó felek között. Ez e helyütt nem is lehetne helytálló megközelítés, hiszen meghaladná a vallástudomány kítűzött céljait. Így az érvelések értékelése és e vallástudományi megközelítésből fakadó megfontolások egymással ellentétesnek tűnhetnek. Mindazonáltal lehetségesnek tartom a logika vívmányait fölhasználni, anélkül, hogy ki akarnám jelölni a helyes álláspontot. Az érvelések értékelését nem a tökéletes igazság tekintetében kívánom elvégezni, hanem annak fényében, hogy a vita célja mennyiben teljesül. A vita célja lehet például a másik fél meggyőzése, az értékelés pedig kiderítheti, hogy a vitatkozó felek milyen eszközöket használnak erre, és sikerül-e elérni céljukat. Valamint – ahogyan azt Margitay is írja – erős álláspont mellett is lehet rosszul érvelni, és rossz álláspont mellett is lehet

jól érvelni. Az érvelések bírálata nem feltétlenül szól a végkövetkeztetések hamisságáról (Margitay, 2007. 111.).

A bírálathoz kapcsolódóan kell megemlíteni, hogy az érveléstechnikai megközelítés nem törekszik a tökéletes vita feltételeit kideríteni, hiszen azt valószínűleg nem is lehetséges maradéktalanul megadni. Ehelyett „a mindennapi viták jellemző torzító mechanizmusaira” összpontosít (Margitay, 2007. 112.).

A viszály és a vita fogalmának tisztázása

Tanulmányomban alapvetően vallásos és nem vallásos emberek közötti szóbeli *viszályokkal* kívánok foglalkozni. Ezt figyelembe véve természetesen elengedhetetlen a viszály fogalmának körbejárása, amelyet a *konfliktus* magyar megfelelőjeként fogok használni. Számos szakirodalomban, szótárban találni elítélő értelmezéseket a viszályval kapcsolatban. A hétköznapi életben is elsősorban pejoratív képzettársítások kapcsolódnak hozzá. John Paul Lederach rámutat (Roth, 2014), hogy a *konfliktus* szó a *latin confliigo 3, -flici, -flictum* szóból származik, amelynek jelentése ’összecsap, megütközik, harcol, perlekedik, vitatkozik’ (Tegyei, 2006. 83.). Ez az eredet már önmagában negatív jelentést hordoz. A szakirodalom gyakran rendellenességként tekint rá, amely mögött a viszály egyedül romboló jellegének gondolata húzódik meg (Kiss és Szabó, 2013; Randolph és Strasser, 2008).

De árnyalhatjuk a képet olyan szerzők gondolataival, mint Georg Simmel, Hugh F. Halverstadt, Luc Reyhler, Johan Galtung vagy a fent említett John Paul Lederach (2010), akik rámutatnak a viszály pozitív vonásaira és a benne rejlő lehetőségekre (Kiss és Szabó, 2013; Roth, 2014). A viszály lehet az emberi kapcsolatok természetes velejárója, mondhatni az ember egyik sajátossága. Fölhívhatja a figyelmet azon területekre, amelyekkel érdemes foglalkozni. Nemcsak rombolhat, de építhet is, a változás mozgatórugójaként szolgálhat, és kizárása a fejlődés lelassulásához vagy akár leállásához vezethet. A viszály önmagában véve érdemes a vizsgálatra, és nem célravezető csupán megszüntetendő rendellenességként tekinteni rá (Randolph és Strasser, 2008).

Az előítéletek vizsgálatát követően érdemes föltenni a kérdést: mely ponttól tekinthetünk valamilyen fönnálló feszültséget viszálynak? E téren két álláspont körvonalazódott ki (Kiss és Szabó, 2013). Morton Deutsch képviseli az egyiket (1), amely szerint elképzelhető rejtett, „lehetséges konfliktusokról” beszélni. Ezek olyan, a külső szemlélők által feltárható érdekellentétek, amelyek bár egyelőre még nem nyílt viszályok, később azokká válhatnak. A másik oldal (2) e lehetséges viszályok helyett a „tényleges konfliktusokra” összpontosít „vagyis azt tekinti konfliktusnak, amit a részes felek is annak tekintenek, tehát érzékelik és kinyilvánítják, hogy közöttük a célkitűzések összeegyeztethetlensége áll fenn”. (Kiss és Szabó, 2013. 101.)

E körülhatárolás után rögtön fölmerül a következő kérdés, hogy kik lehetnek a viszály „részesei”. Egyes szakirodalmakban személyen belüli (intrapersonális) vi-

szályokról is beszélnek (Matkó, Sipos, Szücs és Takács, 2014; Randolph és Strasser, 2008), míg másutt eleve csak a személyek közötti (interperszonális) viszályból indulnak ki (Kiss és Szabó, 2013). Ez természetesen annak is függvénye, hogy mely szerző milyen oldalról közelít, hisz míg egy lélektan területén mozgó szakember számára az egyénen belül zajló viszályoknak is nagy jelentősége van, addig a politikatudományban jártasok számára az is kérdésként merülhet föl, hogy két ember online veszekedése viszálynak számít-e. A tanulmányban ez utóbbi fajtájú feszültségeket is viszályként fogom kezelni. Mindenesetre az egyének közötti viszály mellett természetesen megjelenik a csoportok, szervezetek, intézmények és ezek mindenféle párosítása közötti viszálya is.

A Szabó Andrea–Kiss Balázs (2013) szerzőpáros a viszály mibenlétének és szereplőinek bemutatása mellett kitér annak lehetséges tárgyaira is. Természetesen jelentősek a gazdasági jellegű viszályok, de emellett a viszály tárgyai lehetnek az életmód, az értékek, a hitek és az önazonosságok is. Végül – ismét a Szabó–Kiss szerzőpáros gondolatmenetét követve – fölmerül a viszályok lefolyásának mikéntje. Attól függően, hogy mi a viszály tárgya, mi a kiváltó ügy, más és más lehet lefolyása, menete. A viszály erősödhet, kiterjedtebb szintre léphet (eszkalálódhat). Ennek egyik általános esete, amikor magáról a viszályt kiváltó ügyről egyszerűen a másik fél legyőzésére terelődik a hangsúly. A kiterjedéssel továbbá az érintett szereplők számának növekedése is együtt jár. Míg kezdetben gyakran csak két személy között alakul ki a viszály, addig későbbiekben a szembenálló felek szövetségeseikkel bővülve csoportokká alakulhatnak. A viszály elmérgesedését, kiterjedését (eszkalációját) a szereplői és a külső szemlélők is két megközelítésben láthatják. (1) Az egyik a népszerű agresszor-védekező beállítás, amely arra a kulturális mintára épít, amely szerint minden harcban van jó és rossz fél. A szereplők természetesen saját magukat mindig védekezőnek, míg a velük szemben állókat támadónak igyekeznek beállítani. (2) A másik pedig a körkörös modell, ami szerint az egyik fél durva fellépését egy indulatosabb követi a másik részről és így tovább, kialakítván egy „ördögi kört”. A minta érdekessége, hogy a viszály szereplői általában nem körkörös ismétlődőnek, hanem éppen hogy szakaszosnak látják a folyamatot „így mindenki alaptalanul megtámadottnak érezheti magát.” (Kiss és Szabó, 2013. 104.)

A viszály kiterjedésének hatására szerkezeti és lélektani változások állnak be az ellentétes csoportokban. Ennek következtében a csoportok megszilárdulnak, saját önazonosságuk alakul ki. Míg saját magukat mindig erkölcsösebbnek látják, addig ellenfelüket vagy a szembenálló csoport vezetőit erőszakosnak, erkölcstelennek és így tovább. A viszály fenntartása lassan érdekükké válik (Kiss és Szabó, 2013).

Egy viszály megoldásának, kezelésének számos módja lehet. A tettleges testi erőszaktól a közvetítésig (mediáció) lehetőségek tárháza áll rendelkezésre. A viszálykezelés egyik – és jelen tanulmány esetében legfontosabb – útja a vita (Margitay, 2007).

A vitát illetően különböző fajtákat lehet elkülöníteni. A viták jellegét alapviszályuk és elsődleges céljaik határozzák meg. Az említett vitafajták Margitay Tihamér

(2007) és Zentai István (1999) alapján a következők: veszekedés, törvényszéki tárgyalás, racionális (érvelő) vita, tudományos (tényfeltáró) vita, tárgyalás. Őt fajtából csak kettőben hangsúlyos az ésszerű érvelés.

1. Veszekedés. A veszekedést az erőszakos, személyes támadások, heves érzelmek és a mindenáron győzni akarás jellemzi. A cél a másik megalázása és az indulatok levezetése.
2. Törvényszéki tárgyalás. Ebben az esetben két fél versengéséről van szó, a vita kimeneteléről pedig egy harmadik – megfelelő esetben – semleges fél dönt. A vitázó felek célja a győzelem a harmadik személy megnyerése révén. Az eszköztárat lélektani és szónoklattani (retorikai) fogások, befolyásolás (manipuláció) tartja. A törvényszéki tárgyalásokhoz hasonló a televíziós illetve egyéb nyílt viták, a választási kampányok, vagy akár a reklámok is.
3. Racionális vagy Érvelő vita. „A két fél eltérő, ideális esetben egymásnak ellentmondó állásponton van, melyet közösen elfogadott indokok és bizonyítékok alapján, meggyőző – formális és informális – érvelések segítségével akar partnerével elfogadtatni.” (Margitay, 2007. 25.) Bár a cél legtöbbször a másik fél meggyőzése és a saját álláspont bizonyítása, a vita eredményességének valójában nem feltétele az egyetértés elérése. Sőt, a meggyőzés tulajdonképpen csak másodlagos célként jelenik meg az igazsághoz közelebb kerülés mögött, amelyet az érvelő vita esetében a fő célnak kell tekinteni.
4. Tudományos vagy tényfeltáró vita. Az érvelő vita a esetének számít. A cél: kideríteni, hogy a felvetett állítások helytállóak-e az adott tudomány szempontjából, s az érvelés során csak olyan premisszák fogadhatóak el, amelyek e tudományág szabályainak megfelelnek.
5. Tárgyalás. Ez esetben a vita célja nem az igazság kiderítése, hanem a saját nyereség növelése és a veszteség csökkentése, egy elfogadható megegyezés kialakítása, amelyhez alkudozás révén igyekeznek eljutni.

Mindegyik vita során a kiinduló viszály valamiféle föloldását figyelhetjük meg. „A veszekedéssel érzelmi konfliktusainkat rendezzük, a törvényszéki tárgyalás során a rivalizáló felek közti választást oldjuk meg, a tárgyalás során érdekütközéseket oldunk fel.” (Margitay, 2007. 28.) Az érvelő vita esetében pedig az ellentmondásokat a helyes álláspont megtalálásával igyekszünk megoldani. Egyvalami azonban közös mindegyik vitafajtában: mindenféleképpen állításokról döntjük el, hogy igazak vagy hamisak. A viták fajtáiról, viszályairól és céljairól jobb áttekintést nyújt a következő táblázat (1. Táblázat), amelynek tartalmát Margitaytól változtatás nélkül vettem át (Margitay, 2007. 26.).

A vita típusa	Kiinduló konfliktus	Módszerek, eszközök	Cél
Veszekedés	Érzelmi feszültség	A személy támadása	A partner „kikészítése”, legyőzése, a feszültség levezetése
Törvényszéki tárgyalás	Rivalizálás	Minden, a dramaturgia szabályai szerint megengedett eszköz	A semleges fél jóindulatának elnyerése
Racionális vita	Véleménykülönbség	Bizonyítás és kritika érvelések segítségével	Az igazság kiderítése, a helyes álláspont megtalálása
Tudományos vita	Az igazolás hiánya	Tudásra épülő érvelések	Tudományos bizonyítás vagy cáfolás
Tárgyalás	Érdeklődés	Alkudozás	A felek számára elfogadható kompromisszum

1. Táblázat: Vitafajták osztályozása Margitay Tihamér alapján

Megjegyzem, hogy jelen esetben a „Kiinduló konfliktus” alatt felsorolt érzelmi feszültség, vetélkedés, stb. nem egyenlő a viszály „ügyével” vagy tárgyával, amelyet a fentiekben már tárgyaltam. Talán úgy is lehet fogalmazni, hogy a viszály tárgya körül – mint amilyen például valamilyen gazdasági tárgy – kialakulhat versengés, érzelmi feszültség vagy érdeklődés. Megjegyzendő továbbá, hogy a felsorolt vitafajták csupán elvont mintáknak számítanak, amelyek a valóságban keveredhetnek. Egy vita egyszerre több fajta jellegzetességeit is magán hordozhatja. A vita értékelését és következményeit a vitafajták közül az fogja meghatározni, amely összességében uralkodónak tekinthető (Margitay, 2007; Zentai, 1999). A vitatkozó felek saját helyzetük javítása érdekében összemoshatják, egymásba csúszathatják a különböző vitafajtákat. „Az egyik típusú vitára jellemző cél eléréséhez gyakran éppen azt használjuk fel, hogy a vitát megpróbáljuk valamilyen más típusúnak álcázni, ezzel is megnehezítendő partnerünk helyzetét, lehetőségét a védekezésre vagy saját céljai elérésére. Ez a vita típusának manipulálása. A vitázó azt a látszatot kelti, mintha a vita alapkonfliktusa más lenne, mint valójában.” (Margitay, 2007. 27.) Zentai István (1999) ennek egyik legjellegzetesebb eseteként említi meg a látszatvitát, amelynek során érvelő vitának álcáznak valamilyen másik vitafajtát. Margitay példaként hozza föl, amikor tudományos vitaként tálalnak önös érdekeket, vagy épp ellenkezőleg: a tudomány érveit bolszevista/kapitalista manővernek bélyegzik (Margitay, 2007. 27.).

Fontos tehát a vita fajtájának helyes azonosítása. Emellett pedig lényeges a társadalomtudományi és lélektani szempontok figyelembevétele. Margitay bár alapvetően érveléstechnikai és pragmatikai oldalról közelít, hangsúlyozza, hogy a vitát minden esetben összetett lélektani és társadalmi jelenségként kell fölfogni. Ahogyan

Zentai fogalmaz: „a vita nem logikai konstrukció, hanem társadalmi jelenség.” (Zentai, 1999. 52.) Ugyanakkor Margitay fölhívja a figyelmet arra is, hogy e szempontokat minden esetben mindig élesen el kell különíteni egymástól (Margitay, 2007).

Mintavétel, a módszerek alkalmazása, elemzések

A tanulmányban a mindennapi emberek között zajló élőbeszédben előforduló vallási vitával szeretnék foglalkozni. Ilyen jellegű vitákról azonban ritkán készülnek felvételek, amelyek elemezhetővé tennék őket. Abban az esetben pedig, ha mégis készítenek, általában a szakértők között zajló vitákat találják rögzítésre érdemesnek. Kézenfekvő a világháló fölhasználása, itt lelhetők föl ugyanis a legkönnyebben rögzített, kereshető, élőbeszédszerű viták. Bódi Zoltán rámutat, hogy a világhálós nyelvben „az írás és a beszéd kommunikációs műfajainak sajátos keveredése figyelhető meg” (Bódi, 2004. 286.). Nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy például a csevegőfelületek nyelve melyik esethez sorolható. Így Bódi *az írott beszélt nyelv* megfogalmazást javasolja. Balázs Géza ugyanebben a kérdésben a *másodlagos írásbeliség* kifejezésével él (Bódi, 2004. 287.). Mind a világhálón zajló párbeszéd, mind a közvetlen élőbeszéd azonnali, gyors befogadást és válaszadást igényel. A csevegőforumok üzenetváltásainak sebessége kevéssel marad le az élőbeszéd mögött. A hangulatjelek pedig némiképpen visszaadják mindazt, ami az élőbeszéd során közvetlenül érzékelhető: az érzelmeket, a *prozódiát, paralingvisztikát*.

Természetesen különbségek is felsorolhatók. Példaként hozható föl, hogy a világhálós nyelv az élőbeszédnél szervezetlenebbnek mutatkozik. Ehhez járul hozzá, hogy a csevegések általában több fél között zajlanak, s a résztvevők nem szigorúan egymás után szólalnak meg, így „egymás szavába vágva” töredezetté válhat a párbeszéd. Ezt némiképpen ellensúlyozza, hogy a beszélgetések – lévén írásban rögzítettek – visszakereshetők, így a csevegés gondolatmenete helyreállítható. David Crystal nyomán Bódi további különbségként említi az azonnali válaszok hiányát abban az esetben, ha a másik fél nem elérhető, a visszajelzések híján megszakadó párbeszédet, és így tovább (Bódi, 2004). Mindazonáltal a világhálós nyelv megfelelő mértékig hasonlít az élőbeszédhez ahhoz, hogy e kutatás céljainak eleget tegyen.

Az új nemzedékes világháló (Web 2.0) a közösségi oldalak és szolgáltatások tekintetében nyújt minőségi változást a korábbiakhoz képest. Ezek a publikálás és a megosztás mellett a vitatkozás lehetőségére is építenek, amellyel lehetővé válik a véleménynyilvánítás különböző tartalmakkal kapcsolatban. A Web 2.0 közösségi szolgáltatásai közé tartoznak a blogok vagy mikroblogok (Twitter) a videómegosztó (Youtube) vagy képmegosztó (Instagram) oldalak, valamint a közösségi oldalak (Abonyi-Tóth, Horváth és Tarcsi, 2012).

Ezek közül a Facebook közösségi oldalát tartottam a legalkalmasabbnak vallási jellegű viták felkutatására, ugyanis elmondható, hogy a Facebook magasan a legtöbbit használt közösségi oldal Magyarországon (Lévay, 2016). Emellett kifejezetten

alkalmas arra, hogy a bejegyzések alatt hosszabb viták alakuljanak ki. A Facebookon belül is az ateista csoportokra esett a választásom, mivel vallással kapcsolatos viták főleg ezen oldalak bejegyzései alatt alakulnak ki. Összehasonlítva az ilyen oldalakon folytatott beszélgetéseket a főbb vallási közösségek oldalaival (mint amilyen például a *Magyar Kurír*, 18385 követővel, a *MAZSIHISZ* oldala 21151 követővel, vagy például a *Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közösségének* oldala, 4917 követővel), jóval több vallás körül kialakult vitát találni.³² Ennek oka lehet, hogy az egyes vallási közösségek közösségi oldalaikon kevés figyelmet szentelnek az ateizmusra, vagy más ateista elveket valló eszmei áramlatokra. Áttekintve az említett vallásos elveket képviselő oldalak tevékenységét az utóbbi néhány hétben vagy akár hónapban, látható, hogy nem folytattak számottevő, az ateizmussal kapcsolatba hozható tevékenységet.³³

A legtöbb tevékenységet kifejtő, és legtöbb követőt/tagot magáénak tudó ateista oldalt választottam ki, a *Magyar Ateista Mémház (MAMBA)*. A közösségként bejegyzett oldal az utolsó fölkeresés idejében 15297 követőt tudhat magáénak.³⁴ Az oldal 2013. 12. 17-én indult el.³⁵ A további magyar ateista, vagy ateizmussal kapcsolatba hozható oldalak követőszámában elmaradnak mögötte. Néhány példa erre: *Ateizmus* csoport 3444 taggal, *Gondolkodó ateisták* 2087 követővel, *Ateistavilág* 1159

32 A követők/tagok száma a tanulmány írásának idején fennálló legfrissebb állapotokat tükrözi.

33 Példa néhány olyan oldalra, amelyeket vallási közösségek működtetnek.

Keresztény felekezetek közül a következőket említhetjük: Magyar Kurír 17625 követővel <https://www.facebook.com/magyarkurir/?fref=ts> Letöltés ideje: 2016.11.19. Reformatus.hu 8740 követővel <https://www.facebook.com/reformatus.hu/?fref=ts> Letöltés ideje: 2016.10.03. Magyarországi Evangélikus Egyház 6706 követővel <https://www.facebook.com/evangelikus/?fref=ts> Letöltés ideje: 2016.10.03. Illetve a Keresztény dicséret, igék, idézetek elnevezésű nyilvános, felekezettől független csoport 18693 taggal https://www.facebook.com/groups/istszseretete/?ref=br_rs Letöltés ideje: 2016.10.03.

Nem keresztény vallási közösségek közül a következőket emelhetjük ki. Magyarországi Karma Kagyüpa Buddhista Közösség oldala 3226 követővel: <https://www.facebook.com/buddhatar/?fref=ts> Letöltés ideje: 2016.10.03. Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közössége – ISKCON Hungary oldala 4841 követővel <https://www.facebook.com/krisnahun/?fref=ts> Letöltés ideje: 2016.11.19. Iszlám.com 3573 követővel: <https://www.facebook.com/iszlamcom/?fref=ts> Letöltés ideje: 2016.10.03, illetve a MAZSIHISZ oldala 21001 követővel: <https://www.facebook.com/mazsihisz/?fref=ts> Letöltés ideje: 2016.11.19. Egyik alatt sem találni vallási jellegű vitákat.

De ugyanez igaz a hitvédelmi oldalakra, mint amilyen például: Apológia Alapítvány és Kutatóközpont 884 követővel <https://www.facebook.com/Apologia.hu/?fref=ts> Letöltés ideje: 2016.10.03. Hitvédelem 216 követővel: <https://www.facebook.com/Hitv%C3%A9delem-640643229365590/?fref=ts> Letöltés ideje: 2016.10.03.

34 Magyar Ateista Mémház Facebook oldala: <https://www.facebook.com/MagyarAteistaMembazis/?fref=ts> Letöltés ideje: 2016.10.02.

35 https://www.facebook.com/MagyarAteistaMembazis/about/?entry_point=page_nav_about_item Letöltés ideje: 2016.10.03.

követővel, *Humanista Klub* 258 taggal.³⁶ Bár a *Szkeptikus Társaság* 3400 követőt számlálhat, bejegyzései alatt mégsem tapasztalható olyan mértékben élő, vallási kérdésekben folytatott vita, mint az a MAMBA, vagy más oldalak esetében megfigyelhető.³⁷ Ennek oka talán abban keresendő, hogy a csoport elsősorban nem vallási kérdésekre összpontosít, hanem a tudományosság talaján állva kívánja fölvenni a harcot az áltudományosság és a káros ésszerűtlenség ellen.³⁸

Külön érdemes kitérni a MAMBA nevében is szereplő *mém* szóra és annak eredetére. A mém szó alatt köznapi értelemben vicces, rövid, a világhálón terjedő képes gondolatot lehet érteni. Különösen érdekes azonban, hogy e kifejezés az ateizmus egyik legismertebb jelenkori képviselőjétől, a biológus Richard Dawkinstól származik. Dawkins *Az önző gén* című munkájában (2005) a gén (gene) szó hasonlataként alkotja meg a mém (meme) kifejezését, amely az utánpótlást jelentő görög *miméma* szó rövidített változata. A gének képesek lemásolni magukat (replikátorok), ám e folyamatba hibák csúszhatnak be (mutáció), amelynek következményeképpen létrejönnek könnyebben és nehezebben másolódó génváltozatok: ez volna a természetes kiválasztódás. Dawkins, hogy jobban példázza e folyamatot, fölveti, hogy létezik másféle replikátor is: elméről elmére szaporodni képes gondolatok, dallamok, vagy jelszavak: ezek a mémek.³⁹

A MAMBA által gyártott és használt mémek általában röviden és tömören fogalmazták meg mondanivalójukat, nem minden esetben bontják ki azokat részletesebben. Emellett gyakran élnek a humor eszközével. Ez azonban nem feltétlen akadályozza meg, hogy az ilyen megosztások alatt is kialakuljanak komolyabb hangvételű, mélyebben szántó viták. Fontos megjegyezni, hogy az a tény, hogy csupán egy, az ateisták által üzemeltetett oldal bejegyzéseit vizsgálom, értelemszerűen az ateista érvek felé fogja tolni a tanulmány csapásirányát, hiszen bár az istenhívó érvek felfedezhetőek és kiragadhatóak maradnak, mégsem lehetnek egyenlő mértékben jelen.

36 A többi ateista kötődésű oldal kevesebb követőt/tagot tudhat magáénak. Ateizmus csoport: <https://www.facebook.com/groups/ateizmus/?fref=ts> Letöltés ideje: 2016.11.19. Ateistavilág: <https://www.facebook.com/Ateistavilag> Letöltés ideje: 2016.11.19. Gondolkodó ateisták: <https://www.facebook.com/pages/Gondolkod%C3%B3B3-ateist%C3%A1k/457373144343206?fref=ts> Letöltés ideje: 2016.11.19. Humanista Klub: <https://www.facebook.com/groups/653089784753212/> Letöltés ideje: 2016.11.19. Magyar Szekuláris Egyesület 1162 követővel: <https://www.facebook.com/Magyar.Szekularis.Egyesulet/?fref=ts> Letöltés ideje: 2016.10.14. Érdemes megemlíteni továbbá a Szórakoztató Valláskritika elnevezésű oldalt, 23466 követővel. Bár a követőszám tekintélyes, az oldal nem csak a vallásokat, hanem az ateizmust is bírálja, a tanulmány írásakor pedig nem üzemelt. <https://www.facebook.com/vallaskritika/> Letöltés ideje: 2017.02.22.

37 Szkeptikus Társaság Facebook oldala: <https://www.facebook.com/szkeptikustarsasag/?fref=ts> Letöltés ideje: 2016.11.19.

38 A Szkeptikus Társaság honlapján olvasható bemutatkozás részlete: „A Szkeptikus Társaság elsődleges céljának tekinti a tényeken alapuló racionális gondolkodás értékének, a tudomány eredményeinek ismertetését, valamint az irracionális, áltudományos irányvonalak kritikáját. A szkepticizmus, mint racionális kételkedés a tudományos módszertan egyik alappillére, amelynek bemutatása kiemelt fontosságú programpontunk.” <http://szkeptikustarsasag.hu/bemutakozas> Letöltés ideje: 2016.10.14.

39 A bekezdéshez a következő forrást használtam föl: *Mit mimelnek a mémek?* Letöltés ideje: 2016.11.19. Cím: <http://www.nyest.hu/hirek/mit-mimelnek-a-memek>

A világhálón folytatott kutatások esetében fölmerül a korlátlan hozzáférés kérdésköre. A világháló kölcsönhatások egyszerre nyilvánosak és személyesek, hiszen az emberek által megosztott személyes és magánügyek is mindenki számára elérhetőek. Ugyanakkor – ahogyan arra Lajos Veronika (2016) is rámutat – az émikus (belső nézőpontú) megközelítés segíthet ebben az esetben. Azt kell tehát szem előtt tartani, hogy a felületet használók szemszögéből nézve, illetve az összefüggéseket szem előtt tartva személyes vagy nyilvános oldalról kell-e beszélni (Eynen, Fry és Schroeder, 2008).

A tanulmány vonatkozó fejezeteinek készültekor minden idézett hozzászólás és bejegyzés nyilvánosan elérhető volt. Olyan hozzászólásokat, amelyek a gyűjtés időpontjában elérhetőek voltak, ám a kutatás folyamata alatt töröltek – akár maga a hozzászóló, akár a MAMBA szerkesztői – az erkölcsi szempontokat szem előtt tartva nem emeltem be a tanulmányba. Ez tovább szűkítette a rendelkezésre álló mintát.

Az oldalakon megszólalók személyazonosságát a rendelkezésemre álló eszközökkel védem. A megadott adatok alapján valószínűleg kellő időráfordítás után visszakereshetőek a hozzászólások, és kideríthetőek a személyazonosságok. Így bár teljes névtelenséget természetesen nem tudok biztosítani a megszólalók számára, de titkosságot igen (Babbie, 1999). Ennek megfelelően nem hozom nyilvánosságra a vitákban résztvevők neveit. A hozzászólók jelölésére a H-t használom. Továbbá a megkülönböztetés érdekében számmal jelölöm meg őket, amit attól teszek függővé, hogy a tanulmány menetében hányadikként szólnak meg. Ezzel szeretném elkerülni azt, hogy ugyanannak a személynek több részletben fölhasznált hozzászólásait különböző személyeknek lehessen tulajdonítani. Egy bizonyos szám – például 5.H vagy 8.H – a tanulmány egészében ugyanazt a személyt jelöli. Bár a szövegeket változtatás nélkül közlöm, abban az esetben, ha egymást megszólítják az adott személy jelzésével helyettesítem be a nevet. Így megtartva a beszélgetés szövevényét és a névtelenséget is.

A mintavétel szempontjainak tekintetében elemzési egységeknek alapvetően nem az egyes embereket, a követőket vagy tagokat, hanem a bejegyzések alatt kialakult vitákat tekintem. Ugyanakkor nem minden megosztás alatt lehet találkozni hozzászólásokkal vagy vitakozással. A minta kiválasztásakor tehát elsősorban olyan bejegyzésekre összpontosítottam, amelyek alatt számottevő vita alakult ki. Mivel a tanulmány kitzűzött célja a viták szerkezetének, az érveknek és az érvkapcsolatoknak a föltárása, ezért ehhez mérten a számottevő vita alapvető és szükséges feltételeit a következőkben határozom meg: (1) ateista/nem vallásos álláspontot vitató (adott esetben magát nyíltan istenhívőként meghatározó) hozzászóló ellenvetését fejezi ki a bejegyzéssel vagy egy hozzászólással kapcsolatban és (2) erre ellenérvet kap. (3) Tehát a felek – a kiinduló bejegyzést is beleszámítva – legkevesebb háromszor hoznak föl érveket/ellenérveket (4) egymás hozzászólásához kapcsolódóan.

A MAMBA félévnyi, 2016. május és november között született tevékenységét vizsgáltam át. A szűkítések okán szükségesnek találtam hat hónap anyagának átfűrésztét, hogy kellő mennyiségű és változatos tartalmú elemezhető vitaközbeszéd gyűljön

össze. A fenti szempontok alkalmazása 60 bejegyzést eredményezett. Az egyes bejegyzéseket a dátumok alapján azonosítom be. Amennyiben egy nap több, a tanulmányban megemlített bejegyzés is született, ezt betűkkel jelölöm. Például: 08.28.a vagy 08.28.b.

Ezt követően a bejegyzésekben és az alattuk kialakuló szóváltásokban leggyakrabban felbukkanó kérdéskörök meghatározására törekedtem. Kizártam az iszlámmal kapcsolatos vitákat, mivel azok az eddigiektől eltérő pályára terelnek a kutatás ívét. Ezek után a következő főbb kérdésköröket kaptam. (1) A hit szembenállása az értelemmel (06.03., 06.06., 06.10., 06.20., 06.22., 06.24., 07.07., 08.06., 08.21.b., 09.04., 10.09., 10.12.). (2) Teremtéstörténet és tudományos elméletek szembeállítása (06.08., 06.14., 06.19., 07.08., 08.28., 10.11.), ehhez kapcsolódóan pedig (3) a bibliai történetek valóságának kérdése (05.04., 05.10., 05.31.b., 07.05., 08.02., 08.17., 08.22.a., 10.15.). (4) A hívők érveléseinek ésszerűtlensége (05.25., 06.06., 06.20., 10.14.b.). (5) Erőszakosság és türelmetlenség (05.15., 05.17., 06.12., 09.03., 09.17., 09.20., 10.14., 10.19., 10.20., 10.30.). Itt említhető (6) a kérdés, hogy vallás-e az ateizmus (07.10., 08.21., 08.22.b., 10.20.). (7) Isten jóságának és mindenhatóságának képtelensége (05.31.a, 06.03., 06.17., 06.20., 08.30., 09.02., 10.13.). Végül (8) annak kérdése, hogy a vallás együtt jár-e az erkölccsel (07.10., 08.12., 09.29.).

Az elemzési egységek száma így – 11 vita kiszűréssel – 60-ról 49-re szűkült. Ezek természetesen csak kiemelt kérdéskörök, megosztások más területről is születhetnek. Emellett olykor egy megosztást két kérdéskörhöz is besoroltam. Ennek oka részben abban rejlik, hogy a MAMBA oldalán megosztott kép tartalmát saját gondolatokkal társították, így olykor több, külön csoportba is sorolható gondolatot lehet megfigyelni egy bejegyzésen belül. Egy bejegyzés mondanivalójában több kérdés együttesen lehet jelen, továbbá, az adott bejegyzéstől eltérő gondolatokról is folytathatnak vitát a hozzászólók. A felsorolt kérdéskörök, vitagócponatok elméleti mankóként szolgálnak az anyag feldolgozásához.

A 49 vitából 14-et válogattam ki, s ebből kettőt (06.20-án és 07.10-én született szóváltások) két kérdéskörnél is megemlítettem. E 14 elem kiválasztásában további szempontok játszottak közre. Terjedelmi okokból kizártam azokat a vitaközléseket, ahol igen hosszúra nyúltak az egyes válaszok. Az egyazon kérdéskörben született, egymásra igen hasonlító párbeszéddek közül általában egyet emeltem be a tanulmányba. A változatoság szempontját szem előtt tartva, a szemléletesebb eredmény elérése érdekében nem néhány hosszabb, hanem több rövidebb szóváltást választottam ki. Ellenkező esetben fennállt volna a veszélye annak, hogy csupán egy-két személy vitaközléseit vizsgálom. Ezzel összefüggésben arra törekedtem, hogy minél több résztvevő szólaljon meg, így elkerülve, hogy túl sokszor idézzek ugyanazoktól az emberektől. Végül szem előtt tartva a kutatás kitűzött céljait, előnyben részesítettem azokat a társalgásokat, amelyekben egyértelműbben kirajzolódik egyik vagy másik hozzászóló istenhívő irányultsága. A szűkítések eredményeképpen 14 megosztás alatti szóváltásban 40 résztvevő nyilvánul meg.

Az idézett vitákban és szóváltásokban (1) olyan személyek szólalnak meg, akiknek beemelt hozzászólásából egyértelműen kiderül istenhívó álláspontjuk, (2) olyanok, akiknek későbbi (nem idézett) megszólalásaik mutatják meg istenhívó beállítottságukat, vagy (3) olyanok, akikről bár nem tudni meg egyértelműen, hogy istenhívók volnának, mégis megszólalásaik hasonlítanak más, idézett istenhívók hozzáállására, vagy valószínűsíthetővé teszik azt.

Az egyértelmű esetekben a hívó, vagy istenhívó kifejezéseket fogom használni, ugyanis ez a kifejezés nem állít sem többet, sem kevesebbet, mint amennyit valóban el lehet mondani az illető hozzászólóról, így megfelelőnek tekinthető. Nem tudni meg ugyanis semmit arról, hogy az illető vallásosnak, gyakorlónak vagy valamilyen vallási közösséghez tartozónak vallja-e magát. Ugyanakkor itt visszautalnék Mezei Baláznak (2004) a bevezetőben kifejtett vallásmegközelítésére, amelyben erősen hangsúlyozza a vallás személyes, közösségtől függetlenül is értelmezhető jellegét. Ez lehetővé teszi, hogy ilyen egyedi és személyes eseteket is a vallással összefüggésben lehessen tárgyalni.

A vitákat nem mutatom be teljes egészében, hiszen ez esetben olykor igen hosszú szóváltásokkal kéne ismertetnem. Erre a jelen tanulmányban nem kínálkozik lehetőség. Olykor csak igen jellegzetes, szemléletes részeket emeltem ki, máskor addig közöltem a beszélgetést, amíg az éppen elemzett kérdéskörrel volt szó, a tanulmány menetétől lényegesen eltérő irányváltást pedig már nem tüntettem föl. Részben ennek következménye, hogy a hosszabb vitáknak gyakran csak a kezdeti néhány szóváltását emeltem be, az elkanarodó és apró részletekbe menő további részek már nem. A hozzászólásokat, megszólalásokat változtatás nélkül közlöm.

Az ezen eljárással nyert minta reprezentativitását – noha a kiválasztás lépcsőfokait elvi és gyakorlati szempontok indokolták – fenntartásokkal lehet kezelni. A fenti szűkítésekhez ugyanis hozzájárul, hogy ahhoz, hogy valaki hozzászólhasson a MAMBA egy megosztásához, internettel és Facebook fiókkal kell rendelkeznie, a Facebookon tevékenységet kell kifejtenie, és úgy kell gondolkodnia, hogy fontos, vagy legalábbis megéri kifejteni véleményét. Nem tartoznak tehát a mintába olyan ateisták vagy hívők, akikre mindezek nem igazak. Mégis, e módszerrel kiválogatott jellegzetes erővonalak meghatározó jellemzőket tárhatnak föl.

A MAMBA bejegyzéseinek egyik legjellemzőbb visszatérő kérdése a hit és az ésszerűség, a racionalitás szembenállása, illetve ehhez köthetően a hívők képtelensége az ésszerű vitára. Az érveléstechnika szempontjából az egyik leglényegesebb vitafajta az érvelő, vagy racionális vita. Kézenfekvőnek tűnik annak a kérdésnek vizsgálata, hogy az ateisták és istenhívók közötti viták mely vitafajtába sorolhatók be – ha besorolhatók. A hit és ésszerűség kapcsolatának kérdésköre jó alkalmat szolgáltat annak kiderítésére, hogy vajon beszélhetünk-e érvelő vitáról, illetve ez milyen mértékig, vagy mi módon lehet jelen. Továbbá a teljesüléstől függetlenül az érvelő vita szabályainak alkalmazása oly alapvető jellemzőkre mutathat rá, amelyek kiindulásai alapot szolgáltatnak a későbbiekben. Ehhez a vitatkozás általános pragmatikai szabályai felől, valamint az érvelő vita sajátos *konfrontációs*, érvelő

(*argumentációs*) és *dramaturgiai* szabályai felől fogok közelíteni (Margitay, 2007). Ezek ismertetése után pedig annak vizsgálatára vállalkozom, hogy teljesülnek-e az érvelő vita feltételei.

Az érvelő vita végső célja az igazság kiderítése. Paul Grice együttműködési alapelve a következőképpen hangzik: „legyen adalékod a társalgáshoz olyan, amelyet azon a helyen, ahol megjelenik, annak a beszélgetésnek célja vagy iránya elvár, melyben épp részt veszel.” (Grice, 1997. 216.)

Az érvelő vita egyedi szabályai közé tartoznak a *konfrontációs* szabályok (Margitay, 2007, 47–50.). Ezek arra szolgálnak, hogy világossá tegyék azt a kérdést, amelyet meg akarunk oldani, illetve a megoldási javaslatokat. A konfrontációs szabályok szerint (1) a feleknek meg kell egyezniük a vita tárgyában; és (2) az elkötelezettségeket, vagyis az álláspontokat és az elfogadott állításokat világossá kell tenni. Az első ponthoz kapcsolódóan Zentai István (1999) megjegyzi, hogy általában tudjuk, mi a vita tárgya, hiszen a vitahelyzetet e tárgy megvitatására hozzuk létre. Zentai továbbá a médiával összefüggésben kitér arra, hogy a vita tárgyát általában véve a *kommunikátor* határozza meg, például egy műsorújsággal, vagy műsorelőzettel. Ezt az elgondolást a jelen keretekre alkalmazva a kommunikátort a MAMBA-ban, illetve a MAMBA megosztásait kezelő szerkesztőségben lehet megjelölni. A második szabály szerint „a felek elkötelezik magukat a kimondott állítások mellett, ezek logikai előfeltevései és közvetlen logikai feltevései mellett, illetve azok mellett az állítások mellett, amelyekre beszédaktusaik, vagy a dialógusszabályok segítségével utalnak” (Margitay, 2007 49.). Az elkötelezettségeket időnként felül kell vizsgálni, és a világosságot és érthetőséget kimondó főszabály értelmében nyíltan be kell ismerni a módosítását. A be nem ismert módosítás *jogosulatlan (illegitim)* változtatást jelent (Margitay, 2007).

Az érvelési szabályok (Margitay, 2007. 50–53) közé a következők tartoznak: (1) a saját álláspont indoklása érvekkel, (2), a másik álláspontjának bírálata érvekkel (Zentai, 1999), (3) olyan érvek használata, amelyeket a másik elkötelezettségei megengednek, illetve (4) ennek hiányakor a külső érvek használatának indoklása. Az első két érvelési szabály értelmezéséhez meg kell említeni az *arányos* (szimmetrikus) és az *aránytalan* (aszimmetrikus) vita közötti különbséget. Míg az arányos vita esetében mindkét fél állít, addig az aránytalan vita az ügyvéd és ügyész vitájához hasonlítható, amelyben az egyik fél állít, bizonyítja saját állítását, míg a másiknak saját állítását nem kell bizonyítania, csupán ellenfele érveléséről kell kimutatnia, hogy nem helyes. Ez utóbbi esetben az egyik fél állít, míg a másik kételkedik abban. Az első kettő érvelési szabály csak arányos vita esetén áll fenn. A saját álláspontot úgy tüntetni föl, mintha az nem szorulna bizonyításra, érvelési hibának számít. A bíráló szerepébe helyezkedők pedig könnyen visszaélhetnek helyzetükkel.

Valójában az arányos és érvelő vitában az igazsághoz közelebb kerülés érdekében sok közös alapon kell megegyeznie a két félnek. A közös alap az érvelő vita szükséges előfeltétele. A legmeggyőzőbb bizonyítás a belső (internális) bizonyítás, amelynek során az egyik fél a másik által elfogadott állításokat fölhasználva tá-

masztja alá saját álláspontját. Amennyiben a másik érveit fölhasználva cáfolja annak állításait, úgy belső bírálattal él. A külső (externális) bizonyítás és bírálat esetén a másik által el nem fogadott, külső állításokat vonunk be a beszélgetésbe, ám ezek behozatalát mindig indokolni kell (Margitay, 2007; Zentai, 1999).

Végül a *dramaturgiai* fősabály kimondja, hogy ésszerű keretre és mindkét félnek igazságos lehetőségekre van szüksége. Ebbe beletartozik (1) a saját érzelmeink kordában tartása, (2) a másik nézeteivel szembeni türelem (tolerancia), és a másik álláspontjának elfogadása kiindulásképpen, vitaalapként. (3) törekedés a másik érvelésének tárgyilagos értékelésére, és (4) a saját érvelésünkkel szembeni elfogultság csökkentése. Továbbá (5) mindkét félnek lehetőséget kell biztosítani arra, hogy kifejtse véleményét, (6) kérdéseiket föltegyék és a feltett kérdésekre válaszoljanak, és végül (7) a vitából nem lehet egyoldalúan kilépni (Margitay, 2007. 55–58). A másik álláspontjával szembeni jóhiszeműség és türelem alapvető követelmény. A másik álláspontját jogosnak, a hozzá fűződő érdekeit tisztességesnek kell elismerni, az érzelmi kötődéseit tiszteletben kell tartani (Zentai, 1999).

Nem akadályozza meg teljes mértékben a vita céljának elérését, ha a feltételek nem teljesülnek egyszer-kétszer. Ám ha ez az állapot tartósan fennáll, akkor látszatvitáról kell beszélni (Margitay, 2007; Zentai, 1999). Árnyaltabb képet ad, ha az érvelő vita egyféle eszményként kerül meghatározásra. Ennek egyik jellegzetes megnyilvánulása, hogy az ellentétes álláspontok kivételével a vitázó felek között nagyfokú hasonlóságot föltételez, így például, hogy a felek képességei azonosak, legfőbb indítékuk pedig az igazság kiderítése. Ez az eszmény azonban a valóságban nem fog teljesülni. A hétköznapi élet viszonyai, a felek érzelmei és érdekei nem kedveznek az érvelő vitának. Zentai István meglátása szerint, bár úgy tűnik, a hétköznapiakban mégiscsak vannak érvelő viták és döntések, e mögött valószínűleg az áll, hogy eltér az érvelő vita racionalitás fogalma a hétköznapi racionalitásfogalomtól. Ezt pedig a hétköznapi helyzetek vizsgálatakor – mint amilyen a jelen kutatás is – figyelembe kell venni. Ugyanakkor ebből nem következik, hogy a résztvevők teljes mértékben mentesülnének az érvelő vita követelményei alól, hiszen az érvelő vita továbbra is az elképzelhető legjobb döntési eljárás, amely felé törekedni kell (Zentai, 1999).

Ezen túlmenően a Facebook sajátosságaiból adódóan bizonyos szabályok teljesülése is más megítélés alá kell, hogy essék. Kijelenthető, hogy az elkötelezettségek tisztázását előíró második konfrontációs szabály maradéktalan teljesülését az élőbeszédyszerű világhálós szökváltások nem teszik teljesen lehetővé. Az üzenetváltások gyorsasága és közvetlensége, valamint, hogy a Facebookon a hozzászólások számára rendelkezésre álló helyet rövidebb üzenetekre tervezték, mind hozzájárul ahhoz, hogy az elkötelezettségek tüzetes kifejtése kényelmetlen és nehézkes legyen. Bár ez többször okoz félreértéseket, és így bonyolítja a vita menetét, mégsem szándékos szabálysértésnek tekinthető, hanem inkább alkalmazkodásnak a felület adottságaihoz.

A dramaturgiai szabályok közül az 5-ös és 6-os minden esetben teljesülnek, hiszen ezekhez a nyílt vitákhoz akárki hozzászólhat. A 7-es szabályt illetően, amely szerint a vitából nem lehet egyoldalúan kilépni, figyelembe kell venni, hogy az elér-

hetőség nem hasonlítható össze a szemtől szembe társalgásával. Ha az egyes résztvevők olykor nem elérhetők, a vitaközös megszakad, vagy idővel elapad. Ezt is a körülményekből adódó következményeknek lehet tekinteni, és nem a szabályok szándékos áthágásának. Az érvelő vita feltételei azonban – amíg a társalgás fennáll – teljesülhetnek. A dramaturgiai szabályok teljesüléséről a szövegek mellett az egyes hangulatjelek is felvilágosítást adnak. (Bár a hangulatjeleket, mivel szorosan kiegészítik a szövegek mondanivalóját figyelembe vettem, de az egyéb, nem szóbeli, a Facebookra jellemző kiegészítéseket, mint amilyenek a bejegyzésekre és megosztásokra adható, érzelmeket kifejező „imádom”, „tetszik”, „dühítő”, stb. válaszlehetőségek, vagy a hozzászólásokat díjazó „like-okat” nem említettem a tanulmányban, mivel a vita menetét kevésbé befolyásolják.)

Alapvetően ezen általános pragmatikai szabályok segítségével fogom vizsgálni a kigyújtott párbeszédet. Mindezt pedig bizonyos esetekben az informális logika meglátásaival egészítem ki. Eme arányok oka, hogy elsődleges célom egy általánosabb kép rajzolása volt, amely jó kiindulási alapként szolgálhat a későbbiekben. Kijelenthető, hogy az érvelő vita ismertett szabályai alkalmasak első sorban egy általános alap föltérképezésére. Ez azonban terjedelmi okokból azzal a következménnyel jár, hogy az informális logika elsődlegesen inkább kiegészítő eszközként szolgált a tanulmányban. Lévén, az informális hibák visszavezethetők az általános pragmatikai szabályok megsértésére, ezzel az eszközzel lehetővé vált az egyes rész-eredmények cizellálása.

Elemzések

A kérdéskörök sorrendje a köztük főnnálló összefüggések, illetve ezen összefüggések gondolatmenetbe illesztésének következményeképpen alakult ki. Röviden érdemes kitérni arra, hogy az idézett szóváltások nem semleges térben zajlanak. Egyes területek kapcsolhatók a MAMBA névjegyében szereplő rövid bemutatkozás alapvetéseihez. Ezeket pedig idézem a kapcsolódó kérdéskör tárgyalásakor.

Az első témakör, amit kiemelek, a hit és értelem kapcsolatát feszegeti. A MAMBA névjegyében a következő, ide köthető gondolatok szerepelnek: „Kritikus gondolkodással élünk minden természetfeletti, paranormális vagy bármilyen más dologgal kapcsolatban, ami nem tényeken alapszik vagy valódi bizonyítékon, vagy nem célja az élet valódi segítése. A felesleges babonák gyögmódja az oktatás, a tudatosság, és a kritikus és racionális gondolkodás.”⁴⁰

1. A 06.20-i bejegyzés idézete szerint: *„Egy isten, amely nem mutatkozik meg a valóságban, megkülönböztethetetlen attól az istentől, amely nem létezik.” (Matt Dillahunty)*

⁴⁰ <https://www.facebook.com/MagyarAteistaMembazis/about/> Letöltés ideje: 2016.11.21.

A hozzá tartozó bejegyzés szerint pedig: *Egy olyan isten, amely azt akarná, hogy MINDENKI tudjon a létezéséről, egyértelmű, félreérthetetlen jeleket adna arról.*

Az egyik hozzászóló istenhívő felütéssel kezd:

1.H: *Isten megmutatja magát, minden nap. Csak gyenge az, aki nem látja, mert nem vezi észre a fáktól az erdőt.*

Ezzel kapcsolatban néhány hozzászólással később terelődik a szó a hit és az észszerűség kapcsolatára:

2.H: *Hát pont az ész a veszélyes a hit fogyasztói számára. És azon gondolkodtál már, hogy a több ezer vallásból miért éppen a zsidó-keresztény-muzulmán lenne az egy és igaz? És azon, hogy ha Konstantin nem a kereszténység mellett dönt, hanem valamelyik másik keleti misztériumvallás mellett, aminek nagyon komoly esélye volt, akkor most néhány eltökélt vallástörténészen kívül senki nem tudna a kereszténységről? Akkor meg hol van a hit objektivitása.*

1.H: 1.) *Senki nem mondta, hogy a hit objektív.* 2.) *Azert az egy igaz, mert ezt választottam (a többit tiszteletben tartom)* 3.) *Tiszteletben tartom az ateizmust is, de a tudatlanságon alapuló szar humorhoz vannak megjegyzéseim, pl. hogy a hiszterizált hitetlenség sem objektív (hiszen hiányoznak az alapismeretek...)* 4.) *Nem kell Konstantin döntésén dolgoznom, mert nincs rá befolyásom*

3.H: *már a 18. századi gondolkodóknak is beletört a bicskája a ráció és a vallás összefésülésébe.*

1.H: *Rossz oldalról közelítették meg. A vallásnak pont nem a ráció, hanem a lelek a lenyege!*

1.H: *Ezzel együtt az evangélikus tanításban sokkal több a ráció, mint pl. a fogyasztói társadalomban...*

Az itt bemutatott szóváltás alapvető viszállya a véleménykülönbség, az álláspontok ellentéte. A bejegyzés szerint Isten nem mutatja meg magát a való életben, míg az első hozzászóló (1.H) egyértelmű istenhívő álláspontra helyezkedve ennek ellentétét állítja. A véleménykülönbség, mint kiinduló viszály megfelel az érvelő vita alapviszáljának.

Ugyanakkor 1.H megsérti a 2-es és 3-as dramaturgiai szabályokat a következő megszólalásokkal: „gyenge az, aki nem látja”, illetve „Tiszteletben tartom az ateizmust is, de a tudatlanságon alapuló szar humorhoz vannak megjegyzéseim, pl. hogy a hiszterizált hitetlenség sem objektív”. Bár a másik tiszteletét hangsúlyozza, valójában csorbul a másik nézetével és érzelmi kötődésével szembeni türelem követelménye (2-es szabály) és a másik érvelésének tárgyilagos értékelésére törekvés szabálya (3-as szabály). Ezek mögött a másik megértésére fölszólító általános maxima csorbulása áll. Máshogy megközelítve elmondható, hogy némiképpen a fenyegetésre építés (*fenyegetésre apellálás*) lélektani eszközével is él: hiszen amennyiben nem fogadják el 1.H álláspontját, úgy fennáll a veszélye annak, hogy hallgatólagosan gyengének ismerik el magukat (Margitay, 2007).

A dramaturgiai szabályok megsértésénél azonban lényegesebb, hogy nem teljesülnek a 2-es konfrontációs, illetve a 3-as és 4-es érvelési szabályok. 2.H föltételezi, hogy az általa felsoroltak 1.H elkötelezettségei közé tartoznak, így a hit „objektivitása” is. Ennek oka valószínűleg az, hogy 2.H a ki nem mondott általános megállapodásnak (konvenciónak) engedve úgy véli, ezek általában véve az istenhívők vagy keresztények elkötelezettségei közé tartoznak. A hit objektivitása azonban – amint az 1.H válaszából kiderül – nem tartozik 1.H elkötelezettségei közé. Annak oka, hogy 2.H a hit objektivitása ellen érvel, hogy ezzel cáfolja 1.H álláspontját, abban keresendő, hogy az elkötelezettségeket nem tisztázták a felek (2-es konfrontációs szabály), ami – ahogyan arról már korábban szó volt – a világhálós szökváltások adottságaiból eredhet. Ennek okán a 3-as érvelési szabályt se lehet maradéktalanul teljesíteni. Hasonló figyelhető meg „A vallásnak pont nem a ració, hanem a lelek a lényege!” kijelentésben is. A vitakozás szövegkörnyezetéből kiindulva 1.H feltételezheti, hogy az értelem, a ráció a másik fél elkötelezettségei közé tartozik. Ehhez képest a lélek, mint a vallás lényegének behozása a vitába külső érv behozatalának tekinthető, amit azonban nem indokol, első hozzászólásához hasonlóan. 1.H tehát valójában nem belső bizonyítást és bírálatot kíván végezni, hanem külsőt, ám sem a saját álláspontjának bizonyítását (1-es érvelési szabály), sem a másik bírálatát (2-es érvelési szabály) nem viszi végig, és a másik elkötelezettségeihez mérten külső érvek behozatalát sem indokolja kellőképpen (4-es érvelési szabály).

A hit objektivitásával kapcsolatban érdemes megemlíteni a *viszonyulásbeli különbség* és a *véleménykülönbség* közötti ellentétet. Míg a véleménykülönbség esetén nincs egyetértés egy állítás igazságát illetően, addig a viszonyulásbeli különbség szerint a felek egyazon, mindkettejük által elfogadott állításhoz eltérő érzelmekkel viszonyulnak. Ugyanakkor a viszonyulásbeli különbséget is ki lehet fejezni állítások elfogadásaként vagy elutasításaként (Margitay, 2007). A hit objektivitásának kérdését viszonyulásbeli különbségként is föl lehet fogni. Egyetértés mutatkozik azt illetően, hogy a hit nem objektív, de eltér annak megítélése, hogy ez kellemetlen érzetet kapcsol-e a hithez, vagy nem.

2. A 06.22-én megosztott képen a következő felirat látható: *„Ez a te igazságod? Azt állítod, hogy igaz, de nem vagy hajlandó bebizonyítani. Ez nem olyasmi, mint bármilyen igazság, amit valaha láttam. Ami azt illeti, sehogyan sem tudom érzékelteni... Nem szétszedhető, megvizsgálható, vagy elemezhető, amit igazként lehetne elfogadni. Azt várod tőlem, hogy hit alapján fogadjam el a bizonyítékaidat? Neked és nekem bizonyára más fogalmaink vannak arról, hogy mi az igazság. Te a hitet veszed alapul, nem az igazságot. A hit csak egy vágyálom, és én már belefáradtam ebbe. És belefáradtam az igazságaidba.”*

A bejegyzés alatt a következő szökváltás alakult ki:

4.H: *„Szereted apádat? Bizonyítsd be!”*

5.H: Érzéseket nem lehet bizonyítani, illetve mégis, az ember egész élete a bizonyíték rá. Sokáig tartó bizonyítás!

4.H: *A hit érzelem.*

6.H: *Nem, a hit a kritikus gondolkodás totális felfüggesztése.*

4.H: *Nagyjából helyesen definiáltad. És mint így, érzelem, hiszen nélkülözi a racionalitást. A szeretetre is rá lehet húzni hasonló definíciót.*

6.H: *Te most tényleg egy másik ember (partner, szülő vagy gyermek) iránti érzelmeket próbálsz összehasonlítani egy nemlétező természetfeletti entitásba vetett hittel?! Remélem látod az ellentmondást és nem kell ebbe mélyebben belemennünk.*

4.H: *Mi a különbség? Érzelem valami iránt mindkettő.*

6.H: *A hit inkább világnézet, nem gondolnám érzelemnek. (Annak ellenére sem, hogy nem racionális.)*

4.H: *A hit képezheti világnézetek alapját, a vallások nagy része is ilyen. A kereszténység pl. ugyanannyira alapoz a szeretetre is(a tan, nem a gyakorlat). Sőt a legtöbb világnézet alapja valamilyen érzelem.*

A fenti vita alapviszálya véleménykülönbségnek tűnik. 4.H szembehelyezkedik a bejegyzésben szereplő „a hit csak egy vágyalom” állásponttal, mikor kijelenti, hogy „a hit érzelem”. Ez képezi tehát a vita tárgyát. A véleménykülönbségből, amint az előbbieken is, az érvelő vitára lehet gondolni, e képet azonban árnyalja a bizonyítás kérdésköre. 4.H nem ért egyet a bejegyzésnek ama megállapításával, hogy bizonyítékok híján a hit nem tekinthető igaznak. Az igazolás hiánya azonban már az érvelő vita a esetének, a tudományos vitának alapviszálya. 4.H azonban visszatartja a bizonyítás szükségességét, amikor 5.H azon megállapítására, mi szerint „érzéseket nem lehet bizonyítani”, „a hit érzelem” kijelentéssel válaszol.

Bár 4.H nem helyezkedik olyan egyértelműen istenhívó álláspontra, mint az előző szóváltásban 1.H, 1.H-hoz mégis nagyon hasonlóan a hitről megállapítja, hogy nem jellemzője a „racionalitás”. A hittől nem várható el az „objektivitás”. Ez azt sugallja, hogy a hitet nem lehet az értelem eszközeivel megítélni. Eme jellegzetesség miatt soroltam az első vita mellé ez utóbbi szóváltást. Megkockáztatható, hogy 2.H és 6.H velük szembehelyezkedve a fenti kiragadott vitákban inkább fenntartják azt az elgondolást, hogy a hitnek az értelem által igazolhatónak kell lennie. Mindezekkel ismét kapcsolatba hozható a viszonyulásbeli különbség kérdése: hogyan viszonyulnak a hit bizonyíthatatlanságához?

Kiemelném továbbá, hogy 6.H több ponton úgy véli, ellentmond 4.H kötelezettségeinek, ám 4.H válaszából ez nem tűnik egyértelműnek. Ennek a háttérben ismét az elkötelezettségek tisztázatlansága állhat (2-es konfrontációs szabály).

6.H aránytalan vitát sugall, mikor megjegyzi: „Remélem látod az ellentmondást és nem kell ebbe mélyebben belemennünk.” Ezzel a megnyilvánulással arra utal, hogy saját álláspontja nem szorul bizonyításra, ellentétben a másikéval. Ezzel érvelési hibát követ el. Ugyanekkor, bár nem súlyosan, de megszegi a 4-es dramaturgiai szabályt: a saját érvelésünkkel szembeni elfogultság visszaszorításának követelményét, ami összefüggésben áll a másik megértésére törekvős általános szabályával. Egyben lélektani nyomást gyakorol vitatársára, mikor azt sugallja, hogy ha nem érti

a két eset közötti különbséget, akkor az valószínűleg szellemi képességeiről árulkodik. Ezt a fenyegetésre építés eszközével azonosíthatjuk (Margitay, 2007; Zentai, 1999). Végül e helyen megemlíthetjük az *elhallgatott következtetés* esetét, amely a másik félre hagyja az érvelő szerint helyes következtetés kimondását (Zentai, 1999). Egészében azonban az érvelő vita szabályai nem sérülnek oly mértékben, hogy az lehetetlenné tenné a vita érvelő úton folytatását a továbbiakban.

1. A teremtéstörténet és tudományos elméletek címszava alatt lehet tárgyalni a 06.08-i bejegyzés alábbi részletét. „*Ha az univerzumot az ősrobbanás teremtette, mi volt előtte?*”

„... ez egy értelmetlen kérdés. Az idő nem létezett az ősrobbanás előtt, tehát istennek sem lett volna ideje az univerzumot létrehozni. Ez olyan, mintha a Föld széleit keresnéd, ami mivel a föld gömb alakú, hiábavaló tevékenység. Mindannyiunk joga meghatározni, hogy miben hiszünk, és szerintem az, hogy nincs isten a legegyszerűbb magyarázat. Senki nem alkotta az univerzumot, és senki nem rendelkezik a sorsunkról. Ez arra enged következtetni, hogy menny és túlvilág sincsen. Ez az egy életünk van, hogy értékelhessük az univerzum nagyságát, és én hálás vagyok érte. (Stephen Hawking)

Alatta a szökváltás:

7.H: *Az ősrobbanás konteó hívői az égvilágon semmi újat nem találtak ki, csak Isten helyére betették az Ősrobbanást és ezzel ugyanúgy semmit nem tudnak se megmagyarázni, se bebizonyítani.*

7.H: *Pont 13,7 milliárd évvel ezelőtt létrejött az idő :) Értelmes mondat, csak éppen megmagyarázni felejtette el Hawking hogy mégis hogyan képzei ezt el.*

8.H: *Konteó :D fogalomzavaros vagy!*

7.H: *Van rá bizonyíték? Nincs. Akkor meg? Mégis mi egyéb?*

9.H: *Egyébként pont ezen kell elgondolkodni. Hogy az jó hogy tudjuk mi történt az után ami történt. De sem magát a történést, sem annak létrejöttét, miértjét, ha van, nem értjük még. És ennyivel büszkélkedhetünk. És ebbe könnyű beleépíteni egy csomó szépet, és sajnos rosszat is. Itt tartunk, az úton, a valami felé. :)*

10.H: *Utána kéne nézni, ugyanis van rá bizonyíték...*

A kiinduló viszályt az igazolás hiányában lehet megjelölni, amely a tudományos vita alapviszálya. A kérdés az ősrobbanás elméletének bizonyítottsága. Ismét nincs egyértelmű jele annak, hogy 7.H vallásos, vagy valamilyen értelemben hívő lenne. Mégis érdemesnek tartottam idézni e szakaszt, mivel szembehelyezkedik az ősrobbanás tudományos elméletével. 7.H ellenvetésének egyik részlete szerint: „Az ősrobbanás konteó hívői... ugyanúgy semmit nem tudnak se megmagyarázni, se bebizonyítani.” Vagyis, nem amellet érvel, hogy az, ami ellen az ősrobbanás elméletét vallók érvelnek, bizonyított, hanem amellet, hogy az ősrobbanás elmélete sem az.

Ezzel összefüggésbe hozható, hogy a vitának e szakaszán 7.H-nál nem teljesül az első érvelési szabály: a saját álláspont indoklása, inkább csak a másik álláspontjának

bírálatára helyezi a hangsúlyt. Nem hibás azt állítani, hogy az ősrobbanás elmélete nem bizonyított, és fontos a másik állításának bírálata illetve cáfolata. De az érvelő vita szabályai szerint ez kéz a kézben kell, hogy járjon a saját állítás indoklásával. 7.H érveire 9.H válaszol bővebben, 8.H és 10.H nem fejtik ki részletesebben saját álláspontjaikat.

A másik megértésére törekvő általános szabálya csorbulni látszik. Ennek folyománya lehet a 2-es és 4-es dramaturgiai szabályok megsértése. Kiemelendő, ahogyan 7.H a „konteó” fogalmát használja, amelynek – lévén az összeesküvés-elmélet rövidített kifejezése – a fenti szövegösszefüggésben bántó jelentése van. Erre érkezik a hasonló válasz 8.H-tól: „Konteó :D fogalomzavaros vagy!” Aki nem fogadja el 7.H álláspontját, azt az fenyegeti, hogy összeesküvés-elmélet hívó lesz. Ha pedig 7.H nem fogadja el 8.H-ét, akkor a fogalomzavaros címkét vonja magára. Mindazonáltal az idézett részben egyikük sem érvel kielégítően saját álláspontja mellett. Ezek alapján az érzelmi feszültség e párbeszédben is jelen van.

2. A 08.28-i bejegyzés képregényszerű képén egy ember a következő érveket hozza föl egy malacnak: *Ha az emberek a majmokból fejlődtek ki, miért vannak még majmok? Az evolúció csak egy elmélet. Az emberek csak azért hisznek az evolúcióban, hogy következmények nélkül vétezhessenek. Voltál valaha olyasminek tanúja, hogy egy kutyából nem-kutya lett? Ha az evolúció igaz, hogy lehet, hogy nincsenek fosszilis bizonyítékok?*

Ezekre pedig a következő választ kapja: *A tudatlanság elég kínos dolog. Sajnos túl sok ember törekszik rá és büszkélkedik vele.*

Így hangzik a bejegyzés alatti párbeszéd:

11.H: *Lehet akármilyen bizonyíték, ha figyelmen kívül hagyják őket...*

12.H: *Milyen bizonyíték az evolúcióra? Csak egyet mondj! Hol van egyetlen átmeneti forma a kövületek között, melyek az elméletet bizonyítják? Az evolúció folyamatát csak a fosszilis formák fedik fel. Én tudok több kövületet felmutatni, de ti, evolucionisták egyetlen egyet sem. Csupán fantázia rajzot. :D*

8.H: *DNS! Járj utanna!*

11.H: *Fel kellene fogni, hogy az evolúció egy jelenleg is tartó folyamat, nem pedig egy lezárt fejlődési szakasz. Miért is tart jelenleg? Mert az élet mindig alkalmazkodik a világ körülményeihez. Emiatt nincs értelme „átmeneti” szakaszokról” beszélni. De ha nem jut el ez a logika az agyadig, tanulmányozd a ember törzsfajlásának fossziliáit, vagy hasonlítsd össze a Kréta kori falkában vadászó dinoszauruszok csontvázát a madarakéval. Érdekes dolgokra bukkannasz majd.*

A kiinduló viszály ismét az igazolás kérdése, amely tudományos vitára utal. A vita tárgya ezúttal nem az ősrobbanás, hanem a fejlődéselmélet (evolúció) bizonyítottasága. 12.H nem csupán a fejlődéselmélet bizonyítatlanságát hangsúlyozza, hanem saját álláspontjának bizonyítottaságára is utal. Nem érvényes tehát a bizonyítás

terhének látványos áthárítása. 11.H érvel saját álláspontja mellett és a másik álláspontja ellen is.

Ugyanakkor, a dramaturgiai szabályok ismét sérülnek már a bejegyzésben magában is. „Az emberek csak azért hisznek az evolúcióban, hogy következmények nélkül vétkezessenek.” E kijelentés a személyeskedés hibájával él, amikor arra utal, hogy a fejlődéstudomány mellett érvelők valójában érdekből hirdetik ezt az álláspontot. E gondolatmenet szerint: a fejlődéstudományt vallók elfogultak, tehát álláspontjuk hamis. Ez azonban hibás érvelés, hiszen az elfogultságból nem következik egyértelműen az állítás hamissága. A rá adott válasz már valóban dramaturgiai szabályokat sért: „A tudatlanság elég kínos dolog.” A bejegyzés egy kitalált párbeszédet mutat be, ami mindamelllett nem zárja ki, hogy hívők valóban ekképpen érveljenek. A dramaturgiai szabályok megsértése a szóváltásban is jelen van: 12.H hozzászólásával főként az 1-es, 2-es és 3-as dramaturgiai szabályokat sérti meg, 11.H esetében pedig az 1-es, 2-es és 4-es szabályok csorbulnak. Emellett a fenyegetésre építést (Margitay, 2007; Zentai, 1999) is megemlíthetjük, hiszen 11.H azt sugallja, álláspontjának elutasítása valószínűleg az illető felfogóképességéről tanúskodik, ezzel gyakorolva lélektani nyomást.

1. A 07.05-i bejegyzés a következő gondolatmenetet mutatja föl, mely a Bibliai történetek valóságának kérdéskörét érinti:

Logikai teszt #1: Ádám + Éva → Káin + Ábel → ?

Melyet az alábbi képaláírás tarkít: *Aki tudja, folytassa. ;)*

Íme, az alatta kialakult szóváltás:

4.H:⁴¹ *Poénon kívül, teljesen nyilvánvaló, hogy biológiai síkon ez a dolog nem történhetett meg. A történet szimbólikus, és filozófiai mondanivalója van.*

13.H: *jó, hogy vagy! eddig mindenki hivatalos dokumentumként kezelte a sztorit.*

4.H: *Gúnyolódásból jeles. Ilyenkor elégedett vagy magaddal?*

14.H: *Vannak elegen, akik még ma is hivatalos dokumentumként kezelik*

13.H: *A mindenkinek totál egyértelműt megmagyarázni, nálam a poéngyilkos kategória. Meg a másik debilnek nézése. Nem bocs, hogy reagáltam.*

4.H: *Mindenkinek? Kérdezz meg a témáról néhány Jehova tanúját, mormont, Hit gyűlist, baptistát, vagy akár egy muszlimot. Egyetlen mondatomból úgy ítélkeztél, hogy debilnek nézek Másokat? Bátor feltételezés.*

A kiinduló viszály első megközelítésben véleménykülönbségnek tűnik, amelynek tárgya a bejegyzés és 4.H hozzászólása alapján az, hogy jelképesen, vagy átvitt értelemben kell-e értelmezni a Bibliát. Ugyanakkor 13.H láthatóan egyetlen 4.H hozzászólásával. Ebből fakadóan úgy véli, 4.H szükségtelen többlettájékoztatót adott, illetve nem járult hozzá a vita tárgyához. Ezek az érvelő vita általános szabályai közé tartoznak. Azt kell mondani itt inkább az érzelmi viszonyulások közötti különbség-

41 4.H-t már korábban, a 06.22-i vitában is idéztem.

ról van szó és nem annyira véleménykülönbségről. A bejegyzés maga szövegekörnyezetének fényében értelmezhető úgy is, hogy azt sugallja: a szó szerinti értelmezés nyilvánvaló képtelensége rossz fényt vet magára a történetre. 4.H hozzászólásában ehhez képest nem érződik rosszalló érzelmi viszonyulás. Annyit mindenesetre meg kell állapítani, hogy a félreértések egyik oka valószínűleg abban keresendő, hogy nem teljesül a 2-es konfrontációs szabály. A szövegösszefüggést figyelembe véve felmerülhet, hogy míg 13.H a szűkebb összefüggésekre, vagyis a MAMBA követői közönségére gondolt a „mindenki” alatt, addig 4.H tágabban és általánosabban értelmezte ugyanazt a kifejezést. Ezt akár *szavakon vitatkozásnak* is tekinthetjük, hiszen a véleménykülönbség látszata egyetlen szó eltérőképpen értelmezése körül alakul ki (Margitay, 2007).

13.H első megszólalása dramaturgiai szabályokat sért meg (leginkább az 1-est, a 2-est és a 3-ast), amely elmozdítja a szóváltást a kiinduló kérdéstől, oly mértékig, hogy – noha az eredeti alapviszály megengedhette volna – igen kevésbé lehet beszélni az érvelő vita teljesüléséről. Nem állítható, hogy 13.H célja a vita folytatása lett volna. Végül látható, hogy 4.H „Gúnyolódásból jeles. Ilyenkor elégedett vagy magaddal?” mondatával az elhallgatott következtetés eszközével él: azzal, hogy a másik félre hagyja a következtetés kimondását, nagyobb nyomást fejt ki.

2. Megemlíthető továbbá a 10.15-i bejegyzés is, amely a következő kérdést teszi föl: *Ha a fizika valóban létezik, akkor hogyan lehet, hogy Jézus járt a vizen?*

Alatta a szóváltás:

15.H: *Jézus Krisztus személyében maga Isten jött el! Akinek a szavától függ minden, aki pályára állította a bolygókat, akinek köszönheted hogy még egyet dobban a szíved! Akinek a szavától függ minden! „Ő Isten dicsőségének kisugárzása és lényének képmása, aki hatalmas szavával hordozza a mindenséget” Zsidók 1:3 Jézus Krisztus Istennek vallotta magát „Aki engem látott, az Atyát is látta.” János 14:9 A Biblia szerint egy az Isten, aki három személyként alkot egyet! (Atya, Fiú, Szentlélek) Életünk végső okának tartalmaznia kell mindazt amit látunk! Ha az ok-ban megvan az egység és a sokszínűség, az magyarázat arra hogy mi emberek miért vagyunk egyformák, mégis nagyon különbözőek! Nincs két teljesen egyforma ember, két egyforma ujjlenyomat, mégis hasonlítunk egymásra, van egy egység és az egységen belül sokszínűség! Míg az iszlám szerint allah egy, van benne magyarázat az egységre de nincs magyarázat a sokszínűségre! Ezért nem megy át például ezen a filozófiai szűrőn sem! Szóval Jézus Krisztus szavától függnék a fizikai törvények is, ugyan neki mi gondot okozott a vizen járás? Hiszen Isten jött el!*

16.H: *Tudta hol vannak a cölöpök...*

17.H: *Kétezer évvel ezelőtt is pályájukon keringtek a bolygók, az atommag körül az elektronok stb. A fizika köszöni szépen, jól megvolt Krisztus előtt is. :)*

18.H: *Már megint a biblia szavaival bizonygatja valaki a biblia igazát. Ez logikai nonszensz, ha én azt mondom hogy nem hazudok az még nem bizonyítja az igazmondásom, nemde??*

15.H: *18.H A 3608 beteljesült prófécia nekem elég bizonyíték!Csak egy tér és idő fölött álló lény képes megjósolni ilyen pontossággal a jövőt! Ráadásul hibátlan kijelentései vannak mindenféle téren (csillagászat,filozófia,geológia,történelem stb.) De mi van ha tévedek?Akkor meghalok,és megszűnök létezni! De ha igaz amit a Biblia ír,ugyan mi lesz veletek? Kinek van több vesztenivalója? :S*

Az alapvizsály lehet az igazolás, ha a bejegyzés kérdését a következőképpen kerül kibontásra: állítják, hogy Jézus a vízen járt. A fizika törvényei szerint nem lehet a vízen járni. Tehát Jézus nem járhatott a vízen. Tehát nem igaz az állítás, hogy Jézus a vízen járt. Ez esetben a fizika törvényei mint bizonyítékok jelenhetnek meg. A bizonyítás kérdése 18.H ellenvetésében is megjelenik, amelyben 15.H helytelen *körbenforgó érvelésére* mutat rá (Margitay, 2007; Zentai, 1999). 15.H azonban külső bizonyítékokra hivatkozik (beteljesült jövendölések), amelyeket elegendő bizonyítéknak tart.

Ebből következően is kiemelendő továbbá a külső érvek behozatalának hangsúlyos jelenléte. Ez különösen 15.H, 16.H és 17.H esetében szembeűnő. E hozzászólásoknál nem lehet belső bizonyításról beszélni. Ezzel összefüggésbe hozható a másik megértésére törekvésének általános szabálya, részint ebből következően a 2-es és 4-es dramaturgiai szabályok. 15.H esetében emellett csorbul a szükséges tájékoztatás megadásának valamint a tömörségnek követelménye.

Végül érdemes megemlíteni, hogy 15.H utolsó hozzászólása Blaise Pascal gondolatait visszahangozza, aki szerencsejáték-hasonlatában úgy érvelt, Istenre „tenni” megéri, hiszen, ha az Istenbe vetett hit mellett döntünk, akkor véges kockázattal és végtelen nyereséggel nézhetünk szembe. Ellenkező esetben azonban mindenféleképpen rosszabbul járunk (Armstrong, 1996).

A hívők érveléseinek ésszerűtlenségének kérdésköréhez a következő rövid bemutatkozás-részletet idézem. „Míg a vallásos emberek nagy többsége egyszerűen örökölte a szülei vallását vagy vak hűséget fogadott egy megnyugtató placebónak, addig vannak emberek, akik kérdéseket tesznek fel és keresik a válaszokat. Az ateisták nem azt állítják, hogy tudják, istenek valójában nem léteznek, csak azt, hogy nincs bizonyíték arra, hogy léteznek istenek. A bizonyítás terhe pedig azon van, aki állít valamit, vagyis nem az ateistáknak kell bizonyítaniuk, hogy nincs isten, hanem azoknak, akik azt állítják, hogy van.”⁴²

1. Visszatérve a 06.20-ai bejegyzéshez – bár eredeti felvetése nem szigorúan ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódik – található idevágó részlet. 1.H hozzászólása alatt egy másik vonalon is kialakult szóváltás.⁴³

1.H: *Isten megmutatja magát, minden nap. Csak gyenge az, aki nem látja, mert nem vezi észre a fáktól az erdőt.*

42 <https://www.facebook.com/MagyarAteistaMembazis/about/> Letöltés ideje: 2016.11.22.

43 A 06.20-i szóváltás egy másik részlete a hit és értelem kérdéskörében szerepelt.

19.H: *Mégis miben mutatkozik meg isten létezése? Csak egyetlen dolgot írj! Csak egyetlen egyet!*

20.H: *És jó az anyag? Nem fáj utána a fejed? :D*

1.H: *A világ letezik. Ez onmagában egy csoda, aminek lehet, sőt neha kell is orulni. Ha tudsz eleget a Szentharomság Istenerok, akkor erted. Ha nem tudsz, akkor max frusztralodsz, es viccelodsz. Nem baj, voltam en is istentagado, es nem en foglak titeket meggyozni, de jelezni akartam, hogy kar a letezeset tagadni annak, amiről fogalmunk sincs. 20.H: nem kell anyag, esz es ertelem kell.*

20.H: *Ez utóbbiakat még keresem a kommentjeidben, szólok, ha meglesz!*

1.H: *Ne keress hiába, bizonyos kritikus képesesszint alatt nem megy...*

20.H megszegi az 1-es és 2-es érvelési szabályokat, mivel nem érvel sem a saját álláspontja mellett, sem a másik álláspontja ellen. Szintén nem állítható az, hogy célja érvelő vitatkozás volna, hiszen „És jó az anyag? Nem fáj utána a fejed? :D” hozzászólása egyszerű visszavágás lehet 1.H felütésére, amelyben a „gyenge” szóval minősíti a bejegyzés fent ismertetett gondolataival érvelőket. Ezt követően 1.H is minősíti 20.H hozzászólását: „ha tudsz eleget a Szentharomság Istenerok, akkor erted. Ha nem tudsz, akkor max frusztralodsz, es viccelodsz.” A szorosan vett válasz azonban a hozzászólás utolsó gondolatával érkezik meg: „nem kell anyag, esz es ertelem kell”. Erre következik az ennek megfelelő megjegyzés 20.H-tól: „Ez utóbbiakat még keresem a kommentjeidben, szólok, ha meglesz!” A felek kölcsönösen minősítik egymás hozzászólásait vagy személyét. A minősítést az értelem jegyében végzik. Az értelemre hivatkozás jellegzetessége az, amivel a hívők érveléseinek kérdésköre az első vonulathoz, a hit és értelem szembeállításához kapcsolható. Megjegyzendő, hogy bár egymás minősítése olykor lehet találó, vagy akár jogos is, de érvnek ez esetben nem számíthat (Margitay, 2007).

Mindeközben a dramaturgiai szabályok (1-es, 2-es, 3-as és 4-es is) jelentősen sérülnek, amelynek gyökere az egymás megértésre törekvés általános szabályának hiánya. Bár a kiinduló vizsálynak az eltérő álláspontokat lehetett volna tekinteni kezdetben, ennek a szakasznak a jellegzetességei inkább az érzelmi feszültség felé mutatnak, amely pedig a veszekedés vitafajtájának alapviszálya. 20.H esetében nem is jelenthető ki, hogy a vita lett volna a célja, hiszen első hozzászólásával már nem kapcsolódott szorosán az elhangzottakhoz. Valójában a relevanciára vonatkozó általános szabályt sérti meg. Mivel a lélektani nyomásgyakorlás nagyobb mértékben van jelen, mint a kognitív tartalmakra adott válasz, így az érzelmekre építés (érzelmekre apellálás) és azon belül is leginkább a fenyegetésre építés alkotja a szóváltás döntő többségét. Kijelenthető, hogy ezen a szakaszon nem érvényesülnek az érvelő vita feltételei (Margitay, 2007). Az értelemre hivatkozás azonban sugallhatja az érvelő vita fenntartásának szándékát. E rövid társalgásnál felmerül tehát a látszatvitának illetve a vitafajta manipulálásának lehetősége a vitázók saját céljainak elérése érdekében.

2. A 05.25-én született bejegyzés képén egy istenhívő fölszólítása és az arra adott ateista válasz olvasható:

– *Bizonyítsd be, hogy Isten nem létezik!*

– *Ez egy elég nehéz dolog. Mutasd meg nekem, hogy kell ezt csinálni! Bizonyítsd be, hogy nem létezik Zeusz és Apollo, azután használni fogom a módszeredet.*

A képet kísérő szöveg szerint pedig: *Előbb talán azt kéne tudni bizonyítani, hogy létezik BÁRMELYIK isten.*

A bejegyzés alatt a következő szövegtartalom olvasható:

21.H.: *Ez a vallásosok kibúvója! Állítanak valamit, (Isten létezik,) majd azt mondják, hogy bizonyítsuk be, hogy az állítás hamis, (azaz, hogy Isten nem létezik)! Bizonyítani az állítást kell, bármikor elvégezhető módszerrel, annak, aki állít valamit!*

22.H.: *Én hiszem hogy létezik, te állítod hogy nem.*

21.H.: *22.H Tehát nem állítod, hogy létezik, csak azt hiszed?*

Ebben az esetben a bejegyzés egy olyan istenhívő álláspontot ismertet, amely ahelyett, hogy bizonyítaná Isten létezését, az ateista felet szólítja föl, hogy érveljen saját állítása mellett. Az ateista álláspont szerint a hívő – nem hívő vita arányos vita (állító és állító között zajlik), amelyet az istenhívők aránytalanak (állító-kételkedő között lejátszódónak) igyekeznek föltüntetni, így igyekezték kibújni a bizonyítás kényszere alól. Ez a lépés érvelési hibának számít. Erre válaszul azonban a bejegyzés nem az arányos vita mellett érvel, hanem megfordítja az érvelést és az aránytalan helyzetet saját javára fordítja – ezzel ugyancsak érvelési hibát elkövetve. Ezt támasztja alá a képet kísérő szöveg is, amely szerint: „Előbb talán azt kéne tudni bizonyítani, hogy létezik BÁRMELYIK isten.”

Mindez emlékeztethet a nem tudásra építés (*nem tudásra apellálás*) esetére (Margitay, 2007; Zentai, 1999). Ebben az esetben az érvelő arra következtethet, hogy azon állítás, amely lehetséges és még nem bizonyították be az ellenkezőjét, az bizonyos igaz. Ez azonban azt jelenti, hogy sem ellene, sem mellette nincs elegendő bizonyíték, mégis igazságára vagy hamisságára lehet következtetni, hiszen az A állítást még nem cáfolták, tehát igaz, és az A állítást még nem bizonyították, tehát hamis, ugyanarra a logikára épülnek. Az érvelő vitában a felek feladata saját álláspontjuk indoklása és a másikénak bírálata, ám a nem tudásra építés esetében csupán a második teljesül. Eme érvelés nem hibás az olyan eleve aránytalan vita esetében, mint amilyen például egy törvénytörési tárgyalás. Ám jelen esetben inkább arányos viták aránytalanak beállításáról van szó. Az előzőkben idézett 1.H kijelentése, mi szerint: „kar a letezeset tagadni annak, amiről fogalmunk sincs”, részint szintén ideköthető.

21.H hozzászólásában kifejti, hogy Isten létének állítását bizonyítani kell. 22.H válaszával arra a már ismert istenhívő álláspontra utal, amely szerint bár az állítások bizonyításra szorulnak, de a hit nem. Ezzel voltaképpen ismét az a kérdés merül föl, hogy vajon tudományos, vagy érvelő vitában kell-e Isten létéről beszélni. Szóba

jöhet továbbá a már említett eltérő érzelmi viszonyulások kérdése is. 21.H visszakérdésében – „csak azt hiszed?” – más hangsúlyt ad a hit szónak. Ezzel kapcsolatban fölmerülhet a kétértelműség kerülésének teljesülése, és a szavakon vitatkozás hibás érvelési eljárásának esete, amelynek során a látszólagos tartalmi különbségek mögött csupán egy adott szó eltérő értelmezései húzódnak meg.

Az Erőszak és türelmetlenség témájában a következő bemutatkozó gondolatok kapcsolhatók: „Az oldal nem kifejezetten a kereszténység ellen irányul, egyformán nem toleráljuk egyik vallást sem. A valláskritika nem gyűlöletbeszéd és mi nem utáljuk a vallásos embereket, csak a vallást, mint ideológiát kritizáljuk és lépünk fel mindazon károk ellen, amit a vallás okoz a világunkban.” „Továbbá kiállunk mindazok jogaiért, akiket vallási alapon akarnak megfosztani azoktól. Legtöbbünk humanista is egyben, így küzdünk a rasszizmus, a szexizmus és a homofóbia ellen.”⁴⁴

1. A 05.17-i bejegyzés képén a következő szöveg látható: *Engem nem azok az emberek sértenek meg, akik hisznek Istenben. Engem azok a hívők sértenek meg, akik elő akarják írni másoknak, hogy annak az istennek a szabályai szerint éljék az életüket, amiben ők hisznek.*

Íme a bejegyzés alatti szóváltás:

23.H: *Akkor a vallásos embereket se szidjátok, mert ez az oldal másról sem szól, minthogy kigyúnyoljátok a vallást és provokáljátok az embereket. Gusztustalan.*

24.H: *A vallás önmagában is provokálja azokat, akik nem tartoznak közéjük. Igaz, legalább már nem tudják megégetetni őket. Kivéve az Iszlám Államot.*

8.H: *Ok-okozat!*

23.H: *24.H Itt nem a vallás az ami az embert provokálja vagy bünti, hanem az emberi tényező. Nem a vallás ölt embereket, hanem az utánuk koslató álszent papok. Itt csak azt tudnánk elmondani hogy az ember az ami rontott a valláson, ami be akarja magát tuszkolni mindenki elméjében. Ezek az álszent papok, hittérítők, nem maga a vallás. Az hogy valamiben nem hisztek, egyáltalán nem zavar, de ha a hívő emberre mondjátok hogy gyakorolja magának a vallást, miközben ti itt szabad szóval ócsároljátok, akkor nem vagytok különbe.*

Bár 23.H e szakasz alapján ugyancsak nem tekinthető egyértelműen vallásosnak, mégis ellenvetése okán – amely igen szorosan kapcsolódik a kérdéskörhöz – érdemesnek tartottam megemlíteni e szóváltást.

Alapviszálynak az érzelmi feszültséget lehet tekinteni. Láthatóan ez esetben nem teljesülnek az érvelő vita feltételei. A másik megértésére törekvés alapkövetelménye csorbul leginkább. A dramaturgiai szabályok közül az érzelmek visszafogására vonatkozó szabályt érdemes megemlíteni. Az álláspontjuk ellentéte helyett inkább személyek közötti ellentétekről lehet beszélni. Az erős kifejezések, mint: „gusztustalan, provokálás, sértés” csak tovább erősítik mindezt.

44 <https://www.facebook.com/MagyarAteistaMembazis/about/> Letöltés ideje: 2016.11.22.

A bejegyzés idézett szövegében leginkább a hívők viselkedéséről, előnytelen tulajdonságairól esik szó, nem a hívők által tett állításokról. A *személyeskedésre* háromféleképpen lehet válaszolni: a személyeskedés visszautasításával, védekezéssel, vagy a másik személy támadásával. 23.H nem azonosul egyértelműen hívő állásponttal, hiszen a hívőkről többes szám harmadik személyben beszél. Ezzel együtt mégis beszáll a beszélgetésbe: a harmadik lehetőséget választja, és ugyanazt kéri számon, amit a bejegyzés közéteveői bizonyos hívőkön. 8.H hozzászólásához is kapcsolódva vissza kell utalni egy nem érveléstechnikai mozzanatra: az elmérgesedett viszály körkörös fölfogására. Bár a viszály szereplői általában véve szakaszosan látják a folyamatot, amelyben az egyik fél csupán a másik támadására válaszol, addig a viszályok valószínűleg inkább az önmagába visszatérő körköröség alakzatát mutatják.

2. A 09.20-i bejegyzés egy klasszikus kérdést elevenít föl: a csecsemők megkeresztelésének gyakorlatát. Az erről szóló képet kísérő szöveg a következő: *Ha nagykorúvá válik, majd eldönti, hogy akar-e bármilyen vallást felvenni.*

A bejegyzés alatt a következő szóváltás olvasható:

25.H: Ó, hát az enyéme nem fognak akarni, tesztek róla! ;)

26.H: *Ez pont ugyanaz, mintha megkeresztelnéd csecsemőként, helyette döntesz...*

25.H: *Eleve esélytelen, hogy megkereszteljem a gyerekeimet, mivel nem vagyok lelkész. És igen, eldöntöttem helyettük, hogy nem erőszakolhatnak rájuk semmilyen képtelen marhaságot.*

27.H: Állandóan felügyelni akarja őket, hogy nehogy...? *Ez lenne csak az igazi erőszak!* :(

25.H: *Az állandó felügyelet ugyanolyan abszurd és lehetetlen, mint hogy én kereszteltem meg a gyerekeimet. Nem is értem, hogy ezeknek mi köze ahhoz, hogy nem engedem meg másoknak, hogy hülyeségekkel tömjék tele a gyerekeim fejét. Józan észre, becsületre és tisztességre vannak nevelve, amire a vallások nem tudják megtanítani őket. Az én „erőszakom” nem a gyerekeim ellen irányul, hanem az őket agymosottá tenni akarók ellen.*

A kiinduló viszály fölfogható véleménykülönbségként, amely akörül forog, hogy milyen mértékben lehetséges vagy milyen mértékben erkölcsös befolyásolni gyermekünk hitbéli meggyőződését. Az „erőszak” szó többszöri megjelenése azonban árnyalja ezt, s fölveti az érzelmi feszültség lehetőségét is.

26.H belső bírálatot kíván végezni, hiszen „Ez pont ugyanaz, mintha megkeresztelnéd csecsemőként, helyette döntesz...” hozzászólásában rejlik annak feltételezése, hogy 25.H elkötelezettségei közé tartozik a bejegyzés idézett gondolata. Ennek segítségével a 25.H gyakorlata és elkötelezettségei közötti következetlenségre kíván rámutatni. Ugyanakkor 25.H következő válaszából világosabban kiderül, hogy elkötelezettségei között nem szerepel a szabad vallásválasztás támogatása. 27.H úgy véli, ez utóbbi álláspont a gyermekkel szemben gyakorolt erőszakot takar. Valamint fel-

tételezi, hogy 25.H elkötelezettségei között szerepel, hogy ne viseltessen erőszakkal saját gyermekei iránt. Így 26.H-hoz hasonlóan a 25.H elkötelezettségei és gyakorlata közötti következtelenségre kíván rámutatni. Ám sem 26.H, sem 27.H nem 25.H feltételezett állításainak hamissága, hanem gyakorlatának helytelensége mellett kívántak érvelni. Ez esetben tehát nem az álláspont cáfolatának hibás gyakorlatáról van szó, hiszen nem is az állítás bírálata volt a cél (Margitay, 2007). Továbbá mindketten tévesen következtettek 25.H elkötelezettségeire. Mint kiderült: „Az én »erőszakom« nem a gyerekeim ellen irányul, hanem az őket agyamosottá tenni akarók ellen.” A kölcsönös félreértések mögött nem annyira a megértésre törekvés hiánya, hanem inkább a 2-es konfrontációs szabály teljesületlensége áll. Illetve nem csupán 25.H, hanem 26.H és 27.H elkötelezettségei sem derülnek ki kielégítő mértékben.

Mivel sem 26.H, sem 27.H nem 25.H vélt állításai, hanem gyakorlata ellen kívánt érvelni, ebből valószínűsíthető, hogy a feltételezett állításokkal egyetértenek. A szóváltás során azonban körvonalazódott, hogy 25.H más álláspontra helyezkedik. Így a közös alap hiányára lehet következtethetni, ami viszont az érvelő vita alapvető feltétele. A kezdetben feltételezett véleménykülönbség ellenére tehát nem teljesülnek kielégítően az érvelő vita feltételei. Mindemellett ez esetben is megemlíthető a vizsály körkörös és szakaszos fölfogásának kérdése.

A vallás és az erőszak összekapcsolásának kérdése átvezet a háborúk és az ateizmusnak tulajdonított erőszak kérdésköréhez. Az ateizmus mint vallás területéhez a következő két rövid részletet idézném: „Az ateizmus egy olyan világnézet, melyet az isten(ek)ben való hit hiánya jellemez. Éppen ezért nem is lehet vallás.” „Egy egységes világnézet egyesítené az embereket és lebonthatja azokat a hatalmas vallási és kulturális akadályokat, ami a vallásos meggyőződés hozománya, és ami elválaszt minket egymástól. Ha egy egységes hitrendszerre van szükségünk, akkor az legyen valami nemes, alázatos, megerősítő, bölcs és éleslátó: legyen ez a tudomány világossága! Nézz körül és gondolj mindarra a jóra, amit a tudomány tett értünk az elmúlt 500 évben, aztán gondolj arra, mit tett a vallás ugyanezen idő alatt!”⁴⁵

1. 07.10-i bejegyzésben a következő kérdést tették föl az oldal követőinek: *Szerinted melyik a legveszélyesebb vallás? Vagy mindegyik ugyanolyan?*

Alatta pedig a következő vélemény olvasható:

28.H: *Szerintem az ateizmus. A XX. században több, mint 200 millió áldozatot szedett. Ez több, mint az egész történelem során fegyveres konfliktusban meghalt emberek száma.*

29.H: *Az ateizmus se nem vallás, se nem kommunizmus.*

A szóváltás alapviszályának a véleménykülönbséget kell tartani. A központi kérdés, hogy veszélyes vallásnak tekinthető-e az ateizmus. A párbeszéd e részletében a dramaturgiai szabályok nem sérülnek oly mértékben, hogy a társalgás további folytatásában kizárnák az érvelő vita lehetőségét. Ugyanakkor sérül a 2-es dramaturgiai

45 <https://www.facebook.com/MagyarAteistaMembazis/about/> Letöltés ideje: 2016.11.22.

szabály azon követelménye, amely a másik véleményének vitaalapként elfogadásáról szól.

A fenti gondolatmenet feltehetően több ponton sem egyezik a bejegyzést megosztók elkötelezettségeivel, és valószínűleg ez tükröződik 29.H hozzászólásán is. Ennek fényében 28.H érvelését külső megközelítésűnek tekinthetjük. 28.H hozzászólásához mértén pedig 29.H bírálatát is. A saját álláspontok alátámasztása, illetve az ellenfél érvelésének bírálata (1-es és 2-es érvelési szabály) nem teljesül kielégítő mértékben. Így például nem derül ki, hogy 29.H miért nem tekinti vallásnak az ateizmust.

2. A 08.22-i bejegyzés képe vallás és ateizmus különbözőségére mutat rá: – *Az ateizmus is csak egy val-*

– *Vallás: Egy emberfeletti irányító erő imádata és az abba vetett hit, különös tekintettel Istenre, vagy istenekre.*

Alatta a következő párbeszéd olvasható:

30.H: *mindenesetre azokat az elméleteket elfogadni, nagyobb hitre vall ,mint ami egy kereszténynek van...*

8.H: *Miről beszélsz?*

30.H: *a naturalista elméletekről ,azokról a mesékről ,míserint a semmiből ,a senki által lett a minden. Semmi szorozva senkivel egyenlő minden.Ennél nincs nagyobb értelmetlenség.*

Az alapvizsály ismét véleménykülönbségnek tűnik. 30.H hozzászólása azt sugallja, hogy az ateizmus mégiscsak vallás. Elsősorban azonban nem a természetfeletti, hanem a hit jelenlétére utal. Mindez arra a vélekedésre is indíthat, hogy a hit tényével kapcsolatban nem szükséges, hogy a természetfeletti irányuljon ahhoz, hogy vallásról lehessen beszélni. A hit és az értelmetlenség tekintett „naturalista elméletek” némiképpen visszavezetnek minket az ésszerűség és bizonyíthatóság kérdéséhez. E megközelítésben tehát a kereszténység ésszerűbbnek tűnik föl, mint az ősröbbanás elmélete. Továbbá fölmerül a hit általános megítélésének, a hithez viszonyulás mikéntjének gondolatköre is.

Mivel 30.H figyelmen kívül hagyta, hogy a bejegyzés vallásmeghatározásában a természetfölötti fontos hangsúlyt kapott, ezért a másik megértésére törekvés általános szabálya nem érvényesül maradéktalanul. 30.H eltér némiképpen a bejegyzésben megadott vallásmeghatározástól, így nem szorososan e fölvetés ellen érvel. Végül 30.H első hozzászólásában csorbul az elegendő tájékoztatás alapkövetelménye, hiszen az „azokat az elméleteket” kifejezésben nincsen elég tájékoztatás azt illetően, hogy pontosan mire gondolt.

A következő téma, melyet elkülöníték, Isten jóságának és mindenhatóságának képtelenségéről szól.

1. Az 05.31-i bejegyzés képén Isten egy répát lógat egy ember elé „Szeress engem” felirattal, míg hátulról a pokol lehetőségével fenyegeti őt. Az egyik istenhívó hozzászóló a következő ellenvetést teszi:

31.H: *Ti talán a saját gyerekeiteket büntetés nélkül hagynátok, ha rosszat tenne? Isten akarata hogy mindenkit szeressünk legfőképp Őt, és hogy mindenkivel a lehető legjobban jóban legyünk. Ezt én nem hiszem, hogy rossz dolog lenne Isten részéről egy ilyen „elvárás” felénk. Ha rosszat teszel, akkor van lehetőséged megjavulni, de ha nem élsz még a megjavulás lehetőségével sem, na akkor ott jön az örök büntetés*

32.H: *Teljesen nonszensz. Ilyen alapon teremthetsz munkahelyeket, etethetsz éhezõ gyerekeket, gyógyíthatod a rákot, de ha ellopsz egy fél kiló kenyeret, hogy a családod ne haljon éhen, és nem bánod meg mint bünt, az összes jó pont értelmét veszti és örökkévaló szenvedést kapsz a pokolban. Dawkins sem tud olyan embert, aki ilyet érdemelne és én sem.*

33.H: *31.H azért nem jó, mert totál aránytalan a büntetés a bűnhöz képest... kicsit gondolj bele az „örökké” jelentésébe.*

Jelen esetben ezen szakasz kiinduló viszályát lehet érzelmi feszültségnek tekinteni, és így a szóváltást veszekedésként megjelölni: a büntetés mértékének igazságtalanságával kapcsolatos kellemetlen érzések erre utalnak. Ugyanakkor a párbeszéd kevéssé sérti meg az érvelő vita szabályait. A dramaturgiai szabályok csupán kis mértékben sérülnek.

Látszólag nincsen ellentét a felek között a büntetés tényét illetően, csak mértékével kapcsolatban. A szülő–gyerek párhuzama magyarázza a büntetés létjogosultságát, ám a vitapartnerek számára – úgy tűnik – nem ad elég magyarázatot a büntetés öröklétig tartó voltára. Míg 31.H elképzelhetőnek tartja, hogy az örök büntetés jogos legyen, addig 32.H és 33.H nem. Ez ugyanakkor véleménykülönbségként is fölfogható. 33.H semmilyen szempontból nem tartja arányosnak az örök büntetést: „kicsit gondolj bele az »örökké« jelentésébe.” 32.H példát hoz egy olyan bűnre, amelynek büntetése lehetne az örök kárhozat: „ellopsz egy fél kiló kenyeret, hogy a családod ne haljon éhen, és nem bánod meg mint bünt”. Az, hogy 31.H szerint mekkora bűnért kapható örök büntetés, nem derül ki egyértelműen a hozzászólásából. Feltételezhető, hogy 32.H azt gondolta, hogy egy ilyen érveléssel 31.H elkötelezettségének megfelelő belső érvelést végez, ám ez nem állítható egyértelműen. Amennyiben ez igaz, ismét a második konfrontációs szabály hiányos teljesüléséről lehet beszélni. 33.H érvelése azonban – amelyben csupán az örök büntetés önmagában vett aránytalansága ellen foglal állást – inkább tekinthető belsőnek.

2. A 09.02-i bejegyzés egy másik vetületét világítja meg e területnek. *Amikor Isten az éden közepére helyezte a tudás fáját tudta, hogy mi fog történni? Ha igen, akkor a saját hibájáért büntet minket. Ha nem, akkor nem mindentudó. És te mégis megbocsátásért könyörögsz.*

A hozzá fűzött magyarázat így szól: *Egy istennek tökéletesnek kell lennie, különben miért lenne isten?*

A bejegyzés alatt a következő hozzászólások olvashatók:

34.H: *Vidéki, kertés házban lakunk. Van egy macskánk. Szeret csavarogni, ezért ki is jár a lakásból. Nem lakunk forgalmas helyen, de nagyon barátságos cica, nem igazán fél az emberektől sem. Ha nem engedem ki, hisztizik, menni szeretne. Ha kiengedem, lehet, hogy egyszer majd nem jön haza. Mégis kiengedem. Mert szeretem, azt akarom, hogy jól érezze magát a környezetünkben, ezért engedem. Talán érthető, talán nem, mindenesetre, a fenti poszt gondolatmenete, komplett hülyeség*

35.H: *Nincs összefüggésben a posztal. Az, hogy kiengeded, a javát szolgálja, és van egy minimális kockázat hogy a kárára lesz. A tudás fájából rossz származhatott csak. Olyan mintha azt mondanád hogy szeretem a gyerekeket, megbízom benne, ezért raktam egy rúd dinamitot és egy öngyújtót az ágya mellé. Mondtam neki hogy ne gyújtsa meg, mert lehet fájni fog neki. Lerobbant a keze. Megbüntettem egy életen át tartó szobafogságra.*

34.H: *De a tudás fája nem erről szól. A tudás fája a szabad akarat, szabad döntéshozatal, a saját mérlegeteled egyenes következménye. Egy madár mindenféle szerzett tudás nélkül elrepül mondjuk Afrikába, majd fél év múlva haza. Ez az ösztön, vagy isteni sugallat, ki minek nevezi. Neked ehhez GPS kell, vagy térkép. Ez a szerzett tudás, ami a fárol jön. Ezt a szerzett tudást, Te használhatod jóra, és rosszra. A maghasadás, vagy a magfúzió, egy óriási lehetőség pl energia teremtésre, de használható pusztításra is. Azt, hogy mire használod, Te döntöd el, ebben nem befolyásol senki. Tehát, azzal, hogy tudást kapsz, illetve lehetőséget, még nem biztos, hogy ki is fogod nyírni magad, de van rá esély. És a döntés kizárólag a Te kezében van.*

36.H: *De te nem tudod előre, hogy mi fog történni, és nem küldesz elé egy kocsit, hogy ha kimegy üsse el.*

34.H: *Senki nem tudja, hogy mi fog történni. Isten sem. De azért az sejthető, hogy az emberi jellem + technikai fejlődés, előbb-utóbb pusztulásba vezet.*

A kiinduló vizsály magvának a vélemények eltérő voltát kell tekinteni. A kérdés leginkább akörül forog, hogy miként értelmezendő a tudás fájának története. 34.H első hozzászólásában nem érvel szorosán a bejegyzés gondolatmenete ellen, ezzel csorbítva a 2-es érvelési szabályt. Figyelmen kívül hagyja ugyanis a kérdést: „Amikor Isten az éden közepére helyezte a tudás fáját tudta, hogy mi fog történni?” Erre csak akkor válaszol ténylegesen, amikor párhuzamát bírálva 36.H arra mutat rá, hogy 34.H – Istentől eltérően – nem lát rá a jövőre. Ekkor derül ki, hogy 34.H elkötelezettségei között valójában nem szerepel Isten szokásosan elfogadott tulajdonsága, miszerint ismeri a jövőt. E kijelentéssel tulajdonképpen ellentmond a bejegyzés

kísérő szövegének állításával: „Egy istennek tökéletesnek kell lennie, különben miért lenne isten?” Ezen elkötelezettségnek nyilvánvalóvá válása megelőzhetette volna 36.H ellenvetését, hiszen ez esetben egyértelműen föloldódik az ellentmondás, amely mellett a bejegyzés érvel.

35.H párhuzam-bírálatában felveti, hogy a macska kiengedésétől eltérően a tudás fájából csak rossz származhatott. 34.H ellenben kifejti, hogy a tudás fája a szerzett tudás forrása és a szabad akarat egyenes következménye. „Ezt a szerzett tudást, Te használhatod jóra, és rosszra.” A kérdést tehát voltaképpen úgy lehet megfogalmazni, hogy a szabad akarat valóban lényeges következménye-e a bűn, amely Isten büntetését vonja maga után, vagy a bűn csupán az egyik lehetséges kifutás? A konfrontációs szabályok vizsgálata kapcsán megtehető a kijelentés, hogy ez esetben a felek a történet eltérő értelmezései mellett kötelezték el magukat.

A dramaturgiai szabályok tekintetében elsőként meg kell említeni a bejegyzés utolsó mondatát: „És te mégis megbocsátásért könyörögsz”, amely némiképpen sérti a 2-es dramaturgiai szabályt. Továbbá 34.H első hozzászólásának utolsó megjegyzését kell kiemelni, amely szerint: „a fenti poszt gondolatmenete, komplett hülyeség.” Ezzel kisebb-nagyobb mértékben, de megszegi a 2-es, 3-as és 4-es dramaturgiai szabályokat. A vita folytatásában azonban a dramaturgiai szabályok nem sérülnek számottevően. Végül látható, hogy 34.H a világosság főszabálya alá tartozó tömörség követelményét nem teljesíti maradéktalanul.

1. A 07.10-i bejegyzésre visszatérve találhatóak a vallás és erkölcs összefüggéséhez kapcsolódó részletek is.⁴⁶

28.H: *Szerintem az ateizmus. A XX. században több, mint 200 millió áldozatot szedett. Ez több, mint az egész történelem során fegyveres konfliktusban meghalt emberek száma.*

37.H: *Mi? : 'D Linked van vagy csak trollkodsz? :P*

28.H: *Egyáltalán nem vagyok troll. Gondolkodó ember vagyok. Kérdésem: mi következik az ateista filozófiából?*

29.H: *Na, mi következik belőle? Az, hogy nincs Isten. Semmi más.*

28.H: *Ha Isten nem létezik, nincs abszolút értelemben vett erkölcsi mérce, amely minden egyes emberre egyformán érvényes. Ha nincs abszolút mérce, akkor nem létezik jó és rossz, hiszen nincs mihez viszonyítani. A humanizmus (amely ateista gyökerű) pont ezt hirdeti: az ember minden dolgok legfőbb mércéje. Minden egyes ember saját maga döntheti el mi jó és mi rossz. Szerinted ebből mi következik, ha következetesen gondolkodsz?*

29.H: *28.H, az, hogy tévedsz. Ha van Isten, és olyan, aminek Te elképzeled, akkor az erkölcsi mérce kívülről jön, egy lény önkényesen hozta létre. Ha viszont az ember az erkölcs mércéje (és ezt most ne szofista értelemben értsük, mert az a humanizmust is megcáfolná), akkor az azt jelenti, nem csak öröktől adott az erkölcs*

46 A 07.10-i társalgás egy másik részlete az ateizmus és vallás összefüggéseivel kapcsolatos kérdéskörben jelent meg.

az ember számára, de szerves része is az embernek. Ha az erkölcs Istentől van, akkor elsajátíthatom, de persze főleg félelemből, ha viszont az ember szerves része, ahogy a gondolkodni tudás is, akkor a fejlődése során tesz rá szert, ahogyan a többi kognitív készsége is fejlődik

Alapviszállyal a véleménykülönbséget kell tekinteni. A társalgás második felének tárgya – amely kapcsolódik ezen utolsó területhez – annak a kérdése, hogy az istenhit hiányával vajon erkölcstelenség jár-e.

37.H hozzászólásával megsérti az 1-es, 2-es és 3-as dramaturgiai szabályokat. Egyben 28.H állításainak igazolására szólít föl. 28.H különösen a 4-es dramaturgiai szabályt csorbítja harmadik hozzászólásában. Kiemelendő még, hogy 28.H mindkét kérdése túl általánosnak mondható: „Kérdésem: mi következik az ateista filozófiából?” A válasz nem egyértelmű, hiszen sok következménye lehet az „ateista filozófiának”, amelynek önmagában is összetett jelentése van (Margitay, 2007).

28.H második kérdése ez: „Minden egyes ember saját maga döntheti el mi jó és mi rossz. Szerinted ebből mi következik, ha következetesen gondolkodsz?” Bár *a túl általános kérdés hibája* ez esetben is felmerül, megkockáztatható, hogy e kérdéssel arra utal, hogy minden megengedetté válik. Így feltehetően összekapcsolja az ateizmust az erkölcsnélküliség lehetőségével. 29.H erre adott bírálata alapvetően belsőnek tekinthető. Kiemelendők az önkényesség és a félelemből elsajátítás mozzanatai, amelyet a külső, abszolút erkölcsi mérce egyenes következményeinek tart.

2. Végül érdemes megemlíteni a 09.29-i bejegyzést, amely szerint:

Vannak: Jó keresztények (Martin Luther King) és rossz keresztények (Adolf Hitler). Jó muszlimok (Malcolm X) és rossz muszlimok (Osama Bin Laden). Ennek megfelelően: Vannak etikus emberek vallás nélkül (Bill Gates) és vannak rossz emberek vallás nélkül (Joszif Sztálin). Vallásnak és erkölcsnek nincs egymáshoz köze. Fogadd el!

Alatta a következő szökváltás alakult ki:

38.H: *Lenin is etikus volt, mivel visszadobta a gyerekeknek a felé pattanó labdát, pedig le is lövethette volna őket. :) de azért a vallás legfőbb értelme, hogy olyan erkölcsi alapot adjon, illetve olyan normákat szabjon, ami elősegíti az emberek együttélését pl. 10parancsolat.*

39.H: *Akkor nézzük csak... bitang nagy hívők az olaszok.. főleg a maffiózók. Nincs olyan amelyiknek ne lenne ott a kereszt, de sorra szerzik meg a parancsolatokat. A parancsolatok jó dolgok, csak épp mindenki leszarja őket. :D Mondjuk George Carlin egész jól levezette két parancsolatra az egészet.*

40.H: *Ha nem tudnál a 10 parancsolatról, akkor te ölnél, lopnál, stb., vagy magad miatt nem teszed ezeket, mert te ilyen vagy ?*

A fenti vita alapviszállyal véleménykülönbség, a központi kérdés ismét az, hogy vallás és erkölcs összefügg-e. 38.H külső érvelést hajt végre. Ugyanakkor, sem saját érvelése mellett, sem a bejegyzés álláspontja ellen nem érvel teljesen megfelelő mér-

tékben. 39.H ellenvetésében azt igyekszik bizonyítani, hogy a parancsolatok nem segítik hatékonyan az együttélést. A vallásos olasz maffiózók parancsolatokat megszegő életmódjából, úgy tűnik, a parancsolatok általános hatástalanságára következtet. Érvényes lehet a kijelentés, miszerint *a minta elfogultságának hibáját* követi el, és nagyobb mértékben általánosít, mint amennyire kiválasztott mintája engedné (Margitay, 2007; Zentai, 1999).

40.H visszakérdezésében azt sugallja, hogy 38.H amellett foglalt állást, hogy erkölcs nincs a valláson kívül. Egyben arra ösztönzi 38.H-t, hogy jusson el az általa sugallt következtetésre, ezzel gyakorolva nagyobb nyomást 38.H-ra. Ám 38.H megismert elkötelezettségei között ez nem szerepel, így tulajdonképpen 40.H nem érvel érdemben 38.H állításával szemben, illetve valójában nem egészen 38.H állítására válaszol.

39.H hozzászólásában csorbul az első és a negyedik dramaturgiai szabály. Ezenkívül a másik megértésére törekvő főszabálya a párbeszéd egészében kevésbé érvényesül.

Az elemzések értelmezése, összegzések

Mikor az összegzés feladatára kerül sor, mindenekelőtt le kell szögezni, hogy a tanulmányban idézett 14 bejegyzés és ezekhez köthető viták természetesen nem jogosítanak föl arra, hogy messzemenő általánosítások kijelentésére, hiszen egyetlen magyar Facebook-oldal félévnyi vitájának erősen szűrt mintáján végeztem az elemzést. A tanulmány keretei ez alkalommal ennyit tettek lehetővé. Mindazonáltal e szűk minta is rámutathat olyan meglátásokra és erővonalakra, amelyek – lévén lényegesek a kutatás kérdéskörében – további vizsgálódások számára hozhatnak hasznot.

Az elemzések során törekedtem elfogultságaimat és érzelmeimet olyan irányba terelni, hogy az ne befolyásolja számottevően a kapott eredményt – jóllehet az emberi értékelés sohasem lehet tökéletesen semleges (Mannheim, 2000, Máté-Tóth, 2013.). Mindebben maga a módszer is segítségemre volt, hiszen a szabályok alkalmazása egy-egy számomra megnyerőbb érvelés hibáira, vagy egy kevésbé megnyerő előnyeire is rámutatott. Törekedtem az értéksemlegesség lehető legpontosabb megvalósulására, és bízom benne, hogy e tanulmány nem kelti majd sarkos értéktételek, egyik vagy másik fél elítélésének vagy megbélyegzésének érzetét. A tanulmánynak legkevésbé sem volt célja, hogy bármelyik fél mellett döntsön, erkölcsi vagy értékítéleteket hozzon.

Már korábban esett szó a Facebook adottságainak az érvelő vita teljesülésére gyakorolt hatásáról. Az elemzés után további, a vizsgálatokból nyert képet árnyaló megállapításokat lehet levonni. Bár az érvelési szabályok közé tartozik a saját álláspont indoklása és az ellenfél állításának bírálata érvekkel, erre nem mindig kerül sor, és ennek okaként a Facebook és általánosságban a világháló adottságait kell meg-

említeni. Ezzel kapcsolatban volt szó arról, hogy a második konfrontációs szabály (az elkötelezettségek tisztázása), illetve az 5-ös, 6-os és 7-es dramaturgiai szabály (egyoldalú kilépés a vitából) más megítélés alá kell, hogy essenek. Ezekkel összefüggésben a következő jellegzetességeket említettem meg: az üzenetváltások gyorsasága, a Facebook azon tulajdonsága, amely bizonyos határ fölött nehézkessé és kényelmetlenné teszi a hosszú és részletes hozzászólások írását, illetve azt, hogy bár egyre általánosabb jelenség a mindig elérhetőség, könnyen előfordulhat, hogy megszakad egy társalgás, és a vitában résztvevő egyik, vagy mindkét fél nem lesz elérhető egyéb elfoglaltságai miatt. Mindezek részben felelősek azért, ha elmarad a viták pontos tárgyának közös meghatározása (az első konfrontációs szabály), a kiinduló vizzály egyértelmű tisztázása, valamint részint ezek állnak a mögött, ha nem kerül sor a saját érvelésünk indoklására (első érvelési szabály), vagy a másik érvelésének bírálatára (második érvelési szabály). Ezek együttes teljesülésére volna szükség az érvelő vita megvalósulásához, ám ez nem figyelhető meg minden esetben.

Korábban amellet foglaltam állást, hogy az érvelések értékelésekor nem kívánom eldönteni, hogy melyik félnek van igaza, ehelyett inkább arra összpontosítok, hogy vajon a feleknek sikerült-e elérni céljukat. A különböző vitafajtáknak, mint látni lehetett, különböző kitűzött céljaik vannak. Az általam vizsgált társalgások esetében három vitafajta merült föl: az érvelő vita, a tudományos vita, és a veszekedés. Az érvelő vita célja az igazság kiderítése, és a helyes álláspont megtalálása, a tudományos vitáé a tudományos bizonyítás és cáfolás, a veszekedésé pedig a másik legyőzése. Az érvelő vita esetében a helyes álláspont megtalálása alárendelődik az igazsághoz közelebb kerülés elsődleges jelentőségű céljának (Margitay, 2007; Zentai, 1999). Mindent összevetve csupán részeredményekről lehet beszélni. Először is, nem jelenthető ki minden megszólalóról, hogy célja lett volna bármiféle vita folytatása. (Hiszen olyan eset is előfordulhat, hogy az érzelmi és érdekkellenték oly erősek, hogy el sem kezdik a vitát (Zentai, 1999).) A vitatkozó felek olykor eltűnnek a vitából, ezzel megszakítva annak menetét, máskor mivel a szóváltásnak csak egy részletét közöltem, nem derülhetett ki a vita végkimenetele, így az sem, hogy végül valamelyik fél elérte-e célját. Azokban az esetekben, amelyekben inkább a veszekedés esete merült föl, inkább az egyes hozzászólók céljainak részleges eléréséről kell beszélni. A helyes álláspont megtalálása kevésbé van jelen, annak megítélése pedig, hogy az egyes felek vajon közelebb kerültek-e az igazsághoz, a fenti szempontok miatt igen bizonytalan. A bizonyítás kérdéskörét pedig a következőkben kifejtett nézetek szerint ítélem meg.

A tárgyalat témaköröket annak függvényében törekedtem kiválasztani, hogy milyen gyakran fordulnak elő az előzetes szempontok szerint kiválogatott viták és bejegyzések között. Ezek után 49, kérdéskörökbe besorolható bejegyzést kaptam. A bejegyzések tehát javarészt a következő területek köré csoportosultak. (1) A hit és az értelem szembeállítása, (2) teremtettség és tudományos elméletek szembeállítása, (3) a bibliai történetek valósága, (4) a hívők érveléseinek ésszerűtlensége, (5) erőszak és türelmetlenség, (6) ateizmus és vallás, (7) Isten jóságának és mindenha-

tóságának képtelensége, és végül (8) vallás és erkölcs összefüggései. E területek klasszikusnak mondhatók. Nem meglepő, hogy javarészüik fölbukkan olyan kortárs írók meghatározó könyveiben is, amelyeket egyik vagy másik álláspont indoklására, védelmére írtak. Néhány szerzőt kiemelve a mai nagy ateista vezéralakok, például Richard Dawkins *Isteni téveszme* című munkájában (2007), vagy Sam Harris könyvében, a *Tények és keresztényekben* (2009). Keresztény oldalról pedig meg kell említeni Alister McGrath (2008), vagy magyar vonatkozásban Bolberitz Pál (2007) könyvét.

Az összehasonlító jelleg, amely kezdetektől a vallástudomány sajátja, alkalmazható a tanulmány választott területén is. A vallási eszerint összehasonlítható a nem vallással, következésképpen – lévén az ateizmus vallási eszméket tagad – a hívő emberek és az ateisták vallási eszmékkel szemben tanúsított magatartása és véleménye is.

Ehhez kapcsolódóan szeretném elsőként a tudományos és az érvelő vita kettőségre fölhívni a figyelmet. Míg az egyik alapviszálya a vélemények ütközése, addig a másiké a bizonyítás hiánya. A viták némelyikében (06.22., 05.25) nincs egyetértés azt illetően, vajon kell-e, lehet-e bizonyítani Isten létét. Fölfogható-e Isten értelemmel, vagy nem, hiszen meghaladja értelmünket? Kívül esik-e a logika határain, vagy épp ellenkezőleg: csak a logikai ellentmondások valótlanságára utal? E kérdések mögött messzire nyúló vetületek fedezhetők föl.

Karen Armstrong (1996) könyvében többször hangsúlyozza a nyugati és a keleti kereszténység fölfogása közötti különbséget. Meglátása szerint a nyugati kereszténység inkább törekedett Istent a logika és az értelem oldaláról megközelíteni, s ezzel együtt több teret adott arra, hogy Istent szavakba öntsék, róla nyíltan beszéljenek. Keleten ezzel szemben inkább hangsúlyozták Isten megfoghatatlanságát, az Istent leírni igyekvő szavak alkalmatlanságát, és az ellentmondások misztikus jelentőségét. E kettősség egészen mélyre hatol a történelemben, hiszen már a Szentháromság-vitától számíthatóan kezd el két különböző megközelítést követni nyugat és kelet teológiája. Armstrong úgy véli, Isten „túl logikus” fölfogása vezetett a XVIII–XIX. századok istentagadásához.

Ehhez kapcsolódóan kell megemlíteni az értelmezés két útját is. Az egyik volna a misztika útja, amely inkább a képzeletre épít, és jelképekben, szimbólumokban gondolkodik; a másik pedig a szó szerinti értelmezésé, amelyhez Isten és a vallási történetek tényként kezelése kapcsolódik. Ez utóbbinak jellemzője a meglátás, amely szerint Istenről ugyanúgy lehet beszélni, mint bármi másról, s így voltaképpen tudományos kérdéssé lehet tenni. Armstrong úgy véli, a XVII. század környékén mind a római katolikusokra, mind a protestánsokra általánosan jellemző volt ez utóbbi megközelítés. Mindinkább ténykérdésként tekintettek Isten létezésére, s végső soron ez tette a vallást „sebezhetővé” a tudománnyal szemben. Armstrong úgy véli, a szó szerinti értelmezés állhat a kegyetlen és igazságtalan Isten képzelete mögött is (Armstrong, 1996).

E területek több, a tanulmányban szereplő vitát is érintenek. A tudományos és az érvelő vita keveredése megjelenik a 06.08-i, a 06.20-i, a 06.22-i és a 08.28-i vitákban. A teremtettség és a tudományos elméletek szembenállásának területéhez sorolt viták (06.08., 08.28.), valamint a részben e kérdést érintő 08.22-i szóváltás is jellegzetesen a bizonyítottság kérdését feszegetik. A bibliai történetek kérdéskörénél tárgyalt 07.05-i párbeszédben szerepet kap a jelképes és a szó szerinti értelmezés kérdésköre. De Armstrong gondolatmenete alapján e területhez kell sorolni a 05.31-i és a 09.02-i társalgásokat is, amely az Isten jósága és mindenhatósága között feszülő ellentétet veti föl.

E ponton kiemelném a 05.25-i szóváltást, amelyet a hívők érveléseinek ésszerűtlenségével kapcsolatban vizsgáltam. E rövid szakaszban ismét megjelenik a bizonyítás kérdése. Az aránytalan vitahelyzet látszatának keltése a bejegyzésben mindkét oldal részéről fölmerült. Fontos továbbá a nem tudásra építés érvelési hibájának megjelenése, amely szerint, bár nincs kellő bizonyíték egy adott állítás mellett vagy ellen, ebből mégis azt a következtetést vonja le az érvelő, hogy az állítás igaz – hiszen nem cáfolták – vagy hamis – hiszen nem bizonyították (Margitay, 2007). Érdeemes összevetni ezen érvelési jellegzetességet gondolat kísérlet gyanánt az agnoszticizmussal, amelynek kialakulásával kapcsolatban Alister McGrath (2008) az igazolás követelményének teljesíthetlenségét említi meg.

E következtetések mellett a vizsgált viták esetében megfigyelhető, hogy az eddig tárgyalt ateista állításokra milyen jellemző istenhívő válaszok születhetnek. Ha az állítás a hit ésszerűtlensége (irracionalitása), esetleg bizonyíthatatlansága, úgy a válasz lehet az, hogy (1) nincs is szükség rá, hogy ésszerű/bizonyítható legyen; vagy (2) ésszerű/bizonyítható, csak az illető ezt nem látja be. Amennyiben az istenhívők és az ateisták megegyeznek abban, hogy Isten léte bizonyítás és ésszerűség kérdése (2), úgy egy lényeges közös vitaalapot tudhatnak magukénak.

Ha azonban e kérdést illetően nincs megegyezés (1), és az istenhívők az ateistákkal szemben úgy vélik, Isten léte nem bizonyítható és nem is kell bizonyítani, úgy hiányzik az alapvető közös kiindulási pont, amely egyáltalán lehetővé tenné az érvelő vitát – hiszen a közös alap az érvelő vita szükséges előfeltétele. Ennek hiányában parttalan vita alakulhat ki, és igencsak kétségessé válik a továbblépés lehetősége (Margitay, 2007). Ekkor a hívők tulajdonképpen egyetértenek az ateista féllel abban, hogy nem bizonyítható, mégis ezen állításhoz érzelmi viszonyulásukban különböznek. Itt kell megemlítenem a véleménykülönbség és a viszonyulásbeli különbség kettősségét. Ez esetben tehát nem kognitív síkon van ellentét a két fél között, hanem érzelmi síkon. Ugyanakkor ezen érzelmi különbség is – végeredményben – megfogalmazható állítások különbségeként. Margitay (2007) szerint, ha az érzelmi ellentéteket nem határozzák meg nyíltan ily módon, nincs lehetőség az érvelő vitára. Az állítások különbségét jelen gondolatmenetben eszerint nem úgy kell megfogalmazni, hogy: „a hit bizonyítható”, szemben „a hit nem bizonyítható” állítással, hanem talán úgy, hogy: „a hitnek bizonyíthatónak kell lennie” és „a hitnek nem kell bizonyíthatónak lennie.”

A szükséges alap hiányáról tanúskodhat továbbá, ha a belső érvek használata helyett a vita menetét erőteljesen befolyásoló módon csupán külső érvekre támaszkodnak, vagy ha látványosan elmulasztják elfogadni a dramaturgiai szabályok közül a másik álláspontjának elfogadását kiinduló vitaalapként (Margitay, 2007). A közös alap hiánya jelenik meg hangsúlyosan a 05.25-i, 06.20-i,⁴⁷ 09.20-i, és a 10.15-i vitákban, de ide sorolhatjuk még a 07.10-i szóváltást is.

Itt idézem a marxista elkötelezettségű Lukács Józsefet, aki a keresztény-marxista párbeszéd előmozdításán dolgozott. Lukács úgy fogalmaz tudományos kérdésekben eltérést mutató hívő és nem hívő álláspontok kapcsán, hogy tulajdonképpen nem két tudományos állításról, „hanem két, egymással össze nem mérhető logikáról” van szó, amelyeket nem szaktudományos, hanem „társadalmi, világnézeti és kulturális tényezők” befolyásolnak (Lukács, 1988, 271.). Véleménye szerint világnézeti kérdésekre – mint amilyen a világ isteni teremtése, vagy a lélek halhatatlansága – csakis ellentétes válaszokat lehet adni. Nem meglepő tehát, ha – mint ahogy azt Pröhle Károly törekvései is mutatják – a marxista-keresztény párbeszédben a „kibékíthetetlen világnézeti ellentéteket” meghagyva igyekeztek az együttműködés lehetőségeit föltárni (Kömlös, Lendvai L., Pröhle és Szigeti, 1981. 374).

Alistér McGrath (2008) is hasonló gondolatokat fogalmaz meg – keresztényként: „Egyszerűen ateista magyarázatot adnak a vallásos hitre, nagyjából ugyanúgy, ahogyan a kereszténység teista magyarázatot ad ugyanarra a jelenségre.” (McGrath, 2008. 167.) Aki istenhívő előfeltevésekből indul ki, az istenhívő végkövetkeztetésre fog jutni, aki pedig ateista előfeltevésekből indul ki, értelemszerűen ateista végkövetkeztetésre jut majd. E gondolatok összekapcsolhatók a külső érvek behozatalának gyakorlatával.

Összességében az érvelő vita, a tudományos vita és a veszekedés kevert képe rajzolódik ki. Szóváltásonként változik, hogy csak az egyik, a másik, vagy akár mindhárom vitafajta jelen van-e valamilyen mértékben. Az érzelmi feszültség azonban – és ezzel a veszekedés kialakulásának lehetősége – szinte minden vitát beleng. Visszaulva a tanulmány elejére, különösen arra a részre, ahol a kérdéskör egész személyiséget mozgásba hozó voltáról esett szó, egy vallási, világnézeti vita – lévén, olyan alapokat érint, amelyek lényegileg a körülöttünk lévő világ értelmezésében segítenek – érzelmi bevonódással jár. Egy állítás cáfolata más kérdések fölülvizsgálatának szükségét vonja maga után, ez pedig egy idő után komolyan veszélyeztetheti világnézeti beállítottságunkat (Zentai, 1999). Nem meglepő tehát az erőteljesen érzelmi töltetű érvelések jelenléte. Ez átvezet a személyeskedés kérdéskörére.

A bizonyítás területét illetően korlátozott számú érv/ellenérv változatot lehetett megfigyelni. Amennyiben az állítás nem az igazolhatóság hiányára, hanem a hívő gondolkodásának ésszerűtlenségére, vagy viselkedésének erőszakosságára mutat rá, úgy az elemzett viták alapján hozzávetőlegesen és leegyszerűsítve két válaszlehető-

47 Megjegyzendő, hogy I.H bár úgy véli, a hitnek nem a „ráció” a lényege, a szóváltás egy másik, a hívők érveinek ésszerűtlenségével kapcsolatos kérdéskörben idézett részletében kiáll a hit ésszerűsége mellett.

ség fordul elő. Vagy (1) a saját gondolkodásmód és gyakorlat melletti kiállást tapasztalni (ezzel akár ki sem mondottan a másik álláspontjának ésszerűtlenségét hangsúlyozva); vagy egyszerűen csak (2) annak a megállapítását, hogy a „másik sem jobb”.

Mindezt össze kell vetni a személyeskedésre, mint informális érvelésre adott válaszlehetőségekkel. Margitay (2007) alapján három válaszlehetőséget kell megkülönböztetni. (1) A másik fél támadása, amellyel azonban kockáztatjuk az érzelmek elszabadulását, és az érvelő vita meghiúsulását. (2) Önmagunk megvédése, és végül (3) a személyeskedés visszautasítása. Ez utóbbi esetben látható, hogy a személyeskedés hibás, és nem segíti elő a vita menetét. (Megjegyzendő, hogy ha nem hibás személyeskedésről van szó – erről akkor van szó, mikor a vita tárgya az illető személye, így a személyeskedés logikai összefüggésben áll a vita tárgyával – akkor mi magunk követünk el érvelési hibát.) Itt említhetjük meg különösképpen a 05.17-i szóváltást és a 06.20-i vita második idézett részletét, de e jellegzetességek megjelennek a 07.05-i vitában is.

E gondolatmenethez kapcsolódóan ki kell emelni a kiterjedt, elmérgesedett vizsály jellemzőit. Az elmérgesedett vitát – ahogyan arról korábban már volt szó – kétféleképpen szokták értelmezni. Az egyik, a támadó/védekező modell, a másik pedig a körkörös modell, amelyet a vizsály szereplői általában inkább szakaszosnak látnak: ők csupán a másik támadására válaszolnak. Saját magunkat mindig erkölcsösebbnek, ellenfelünket pedig erőszakosnak látjuk (Kiss és Szabó, 2013). E szempontok némiképpen árnyalják a 05.17-i és a 09.20-i viták értelmezését. Mindkét esetben fölfedezhető az elmérgesedett és kiterjedt vita néhány jellemzője.

A közös alap, illetve a tudományos és érvelő viták esetétől eltérően ezek a jellegzetességek talán kevésbé hozhatók összefüggésbe vallási vonatkozásokkal, és nagyobb súllyal esnek latba általános érveléstechnikai, még inkább lélektani jellemzők. Ugyanakkor a 05.17-i és a 09.20-i szóváltás, amelyek a 06.20-tól és 07.05-től eltérően inkább mutatják az elmérgesedett vizsály jeleit, egyeznek a tekintetben, hogy a hívők türelmetlensége, illetve a vallás erőszakossága kérdéskörhöz kapcsolhatók. Itt érdemes megemlíteni azon elgondolást, amely szerint az ateizmusnak két jelentős gyökere van: az istenkép, és az Egyház megbotránkoztató hibái (Bolberitz, 2007).

Összegzés

Tanulmányomban a vallási jellegű vitát vizsgáltam az érvelő vita funkcionális pragmatikai szabályai és az informális logika segítségével. A kutatás előfeltevése szerint a vallási kérdésekben zajló viták nem csupán tárgyukban, hanem szerkezetükben is vallásinak mondhatók. Az ateisták és hívők közötti párbeszéd vizsgálatát Hartmut Zinser (2012) gondolatai alapján érdemes megtenni. Zinser – mivel feltevése szerint a vallás fogalma a kulturális képződmények közötti párbeszédrel és vitával alakult és vált az idők során világméretűvé – a vallástudomány feladatai közé

sorolja a vallásközi párbeszéd és a vallások közötti viták elemzését. E meglátásokat némiképp továbbgondolva, az ateisták és hívők vitáit is a vallástudomány feladatai közé lehet sorolni. A vizsgált szövegek a Magyar Ateista Mémház Facebook-oldal 2016. május és október között megosztott bejegyzései alól kerültek ki. Ebből különböző szempontok alapján 60 bejegyzést válogattam ki, majd ezeket kérdéskörök mentén 49-re szűkítettem, 11 vitától eltekintve. A 49 vitából 14-et választottam vizsgálatra: ezeken alkalmaztam a fenti módszereket.

A kiválasztott 14 vita pragmatikai és részint informális logikai vizsgálatával az előfeltevést részben sikerült igazolni, részben nem. A vallási kérdések nem módosítják és hatják át minden esetben a viták szerkezetét, amint azt a személyeskedés esetén látható volt. Ugyanakkor úgy tűnik, bizonyos vallási hagyományok bizonyos érvelési szerkezetek használatát inkább teszik lehetővé. A fentieket a következőképpen lehet összefoglalni. (1) A bizonyítottság kérdésköre, amely Isten különböző megközelítéseire és fölfogására is visszavezethető, a vitafajta keveredését idézi elő, maga után vonja a nem tudásra építés használatának gyakoriságát, és ezzel összefüggésben az arányos viták aránytalannak beállítását. (2) Így a részben vallási eredetű eltérő értelmezések megnehezítik a közös alap meghatározását, amely jellegzetesség a ki nem mondott viszonyulásbeli különbségekkel karöltve meghiúsítja az érvelő vita létrejöttét, így változtatva a vita lefolyását. Mindez pedig hatással van a külső érvek behozatalának gyakoriságára. (3) E kérdésköröknek az ember egész lényét mozgásba hozó mivolta befolyásolja a vitában használt érzelmi elemek mennyiségét és erősségét. A kutatás kiinduló előfeltevése részben helytállóan bizonyult. A pragmatikai és informális logikai vizsgálatok alkalmasak annak kimutatására, hogy a vallás részint beszűrődik a körülötte folyó viták szerkezetébe, és korlátozott mértékben befolyásolja azt. A viták vallási jellegét a tárgy, a vallási hagyományokból következő gondolkodás és az ezektől befolyásolt és függő szerkezet együttesen nyújtják.

Zinser (2012) meglátásának értelmében kulturális képződmények közötti kölcsönhatásokban alakul a vallás fogalma. A Mezei (2004) által is említett belső megközelítést hasznos figyelembe venni e helyütt. A belső megközelítéssel ellentétben nem a vallás objektív feltételeinek teljesülésére összpontosít, hanem arra, vajon maguk a vallásos emberek – vagy a vallás képzetével rendelkező ateisták – miként látják a vallást. Erre a felvetésre nem is lehet sommás, sűrű, határozott választ adni. Viszont Zinser gondolatainak összevetése a tanulmány eredményeivel érdekes kérdéseket vet föl. Az ateizmus, amelyet mondhatni egyes hívők szívesen tekintenek vallásnak (07.10., 08.22.), s az ateizmus, amely magára igen ritkán – a MAMBA pedig egyáltalán nem – tekint így, illetve e két fölfogás lehetséges egymásra hatása akár új kutatás kérdése is lehet. Ezzel pedig természetesen összefüggésben áll a vizsgált viták talán legjellegzetesebb, és talán legrégebb eredetű, vallási alapú eleme, a hit és a bizonyíthatóság közötti feszültség. A kutatás eredményei visszamutatnak erre az igen átfogó, és Európában ezeréves hagyományt maga mögött tudó kérdésre.

Végül a kutatás jelentőségével kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy az eredmények ismeretében lehetséges lenne az érvelő vita szabályainak gyakorlati átültetése az ateisták és istenhívők világhálón zajló vitáinak mindennapjaiba. Akár további kutatások keretében is vizsgálható volna, hogy a szabályok alkalmazása milyen hatást gyakorolna a hasonló szóváltásokra.

A kutatás irányát további hat területen lehet továbbvinni.

1. Nagyobb időszakot felölelő vizsgálat színesebb képet adhatna.

2. A túlnyomó többségében pragmatikai és kisebb részben informális logikai vizsgálat a szóváltásoknak bizonyos rétegét tárhatta csak föl. Az informális logika, vagy akár a formális logika előtérbe helyezése új szinteket világíthatna meg. Külön kiemelném az oksági kapcsolatok vizsgálatát.

3. Lehetséges volna további, a viták szerkezetét befolyásolni képes vallási vetületek meghatározása, illetve a felsorolt viták azon kérdésköreinek mélyrehatóbb vallástörténeti vizsgálata, amelyekre a tanulmányban nem került sor, mint amilyen például az erkölcs területe.

4. Az erőteljes érzelmi vetületek nemcsak a vallási kérdés egész embert megmozgató voltából fakadhatnak. Érdemes volna ezen eredményeket a vallás és hatalom összekapcsolódásának kérdésével összevetni – különös tekintettel a vallásdiskurzus Máté-Tóth András által megrajzolt három történelmi mélységekbe nyúló modelljére, amelyek kapcsolatot mutatnak az ezeket használó csoportok hatalomhoz való viszonyával (Máté-Tóth, 2013).⁴⁸ Alister McGrath-t idézve: „Amikor a vallás a hatalom felé kezd kacsingatni, az ateizmus hirtelen vonzóvá válik.” (McGrath, 2008. 252.) McGrath kifejti: sem az ateizmusnak, sem a vallásnak nem örökös tulajdonsága az elnyomás vagy a felszabadítás, e szerepek a történelmi események hatására változnak. Érdemes volna tehát az ateista–istenhívő vitákban megjelenő elnyomás/felszabadítás ellentéteket vizsgálni. A kérdés jelentőségére utal a MAMBA követőszámának folyamatos emelkedése.

5. A viták kiválasztásának eljárása, a politikai és így a hatalmi vonal kizárása, a magyarországi vonatkozású bejegyzések hiánya, illetve az általános vallási tartalomra összpontosítás miatt nem kerítettem sort a magyarországi ateizmus történetének vizsgálatára. Ugyanakkor érdemes volna a MAMBA és más magyar ateista oldalak jellegzetességeit e történettel összevetni.

6. Végül a vallási és nem vallási közötti különbség jobb körülmények közötti fölmerülhet a vallási jellegű viták összevetése nem vallási vitákkal, kitérve a sajátosan vallási megnyilatkozások vizsgálatára.⁴⁹

48 A három modell: a keresztényies (XX. sz. második harmada), a vallásüldöző ateista (1948–50-től) és a vallást instrumentáló ateista (1968–74-től kezdve). (Máté-Tóth, 2013)

49 Máté-Tóth András meghatározásában: „Sajátosan vallásnak tekintjük azt a megnyilatkozást, amelyben (kifejezetten vagy bennfoglalólag) a feltétlenül mint abszolút értelmező és normatív faktorra (közvetlenül vagy emlékeztetésként) hivatkozás történik.” (Máté-Tóth, 2013. 56.)

Tanulmányomat Lukács József szavaival zárom.

„Egyetérthetünk abban, hogy azt kell vizsgálnunk: mi módon lehetséges a másik fél álláspontjának logikája szerint, nem pedig e logika ellenére vagy saját logikánk szerint közös megállapodásra jutnunk.”

(Lukács, 1988. 259.)

Irodalomjegyzék:

- Abonyi-Tóth Andor, Horváth Győző és Tarcsi Ádám (2012): *Web 2-es eszközök a társadalmi és marketingkutatások szolgálatában*. Letöltés ideje: 2016.11.19
Cím: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2011_0056_IK_web2/esas2004.htm?sco=index.html
- Armstrong, K. (1996): *Isten története*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Babbie, E. (1999): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Bayer József (1999): *A politikatudomány alapjai*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Bellinger, G. J. (1993): *Nagy valláskalauz*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Bódi Zoltán (2004): Az írás és a beszéd viszonya az internetes kommunikációban. *Magyar Nyelvőr*, 128. 3. sz. 286–294.
- Bolberitz Pál (2007): *Ateizmus és keresztény hit*. JEL Könyvkiadó, Budapest.
- Cottier, G., O.P. (2004): A humanizmus halála? *Folia Selecta*, 30. 15–26. Letöltés ideje: 2016.10.14. Cím: http://epa.oszk.hu/02000/02066/00030/pdf/FS30_200409.pdf
- Dawkins, R. (2005): *Az őnző gén*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Dawkins, R. (2007): *Isteni téveszme*. Libri, Budapest.
- Demeter Attila (1999): Társadalomontológia ideológia és utópia között. *Erdélyi Múzeum*, 61. 3–4 sz. 201–209. Letöltés ideje: 2016.10.14. Cím: <http://epa.oszk.hu/00900/00979/00018/02demeter.htm>
- Eynon, R., Fry, J. és Schroeder, R. (2008): The Ethics of Internet Research. In: Fielding, N., M. Lee, R. és Blank, G. (szerk.): *The Sage Handbook of Online Research*. SAGE Publications, Los Angeles, 23–41.
- Gecse Gusztáv (1973): *Vallástörténeti kislexikon*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Grice, P. (1997): A társalgás logikája. In: Pléh Csaba, Síklaki István, Terestyéni Tamás (szerk.): *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Osiris Kiadó, Budapest, 213–227.
- Harris, S. (2009): *Tények és keresztények*. Nyitott könyvműhely, Budapest.
- Haskó Katalin és Hüvelly István (2003): *Bevezetés a politikatudományba*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Kiss Balázs és Szabó Andrea (2013): Konfliktus és generáció. *Politikatudományi Szemle*, 22. 4 sz. 97–115.
- Komlós Attila, Lendvai L. Ferenc, Pröhle Károly és Szigeti Jenő (1981): Párbeszéd a vallásról. *Theológiai Szemle*, 24. 6. sz., 372–382.
- Lajos Veronika (2016): Internet és etnográfiai jelenkorkutatás. In: Bihari Nagy Éva, Kavecsánszki Máté, Keményfi Róbert, Marinka Melinda (szerk.): *Diptichon. Tanulmányok Bartha Elek tiszteletére*. Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen, 830–851.

- Lederach, J-P. (2010): All Conflicts are Identity Conflicts. *Peace Prints*, 2. 3. sz. Letöltés ideje: 2016.10.14. Cím: <http://wiscomp.org/pubn/wiscomp-peace-prints/3-2/editorial.pdf>
- Lepp, I. (2005): *A modern ateizmus pszichoanalízise*. Kairosz Kiadó, Budapest.
- Lévay Richárd (2016): *Facebook, Instagram, LinkedIn, Youtube Magyarországon, 2016 márciusában*. Letöltés ideje: 2016.10.04. Cím: <http://kozossegikalandozasok.hu/2016/03/06/facebook-instagram-linkedin-magyarorszagon-2016-marciusban/>
- Lovász Irén (2012): Vallásfogalmak a kulturális antropológiában és a vallástudományban az utóbbi évtizedekben. In: Kendeffy Gábor és Kopeczky Rita (szerk.): *Vallásfogalmak sokfélesége*. Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan, Budapest, 17–27.
- Lukács József (1988): *Élő múlt*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Mannheim Károly (2000): Ideológia és utópia. In: Felkai Gábor, Némédi Dénes, Somlai Péter (szerk.): *Olvasókönyv a szociológia történetéhez*. I., Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Margitay Tihámér (2007): *Az érvelés mestersége*. Typotex, Budapest.
- Máté-Tóth András (2012): Vallási identitásfaktorok. In: Balog Iván és mtsai (szerk.): *A szociológia szemüvegén keresztül*. Belvedere Meridionale, Szeged, 206–216.
- Máté-Tóth András (2013): *Vallási kommunikáció, vallásdiskurzus*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Máté-Tóth András (2014): Egyetemi előadás az ateizmusról.
- Máté-Tóth András (2014): *Vallásnézet*. Korunk – Komp-Ress, Kolozsvár.
- Matkó Andrea, Sipos Gábor, Szücs Edit és Takács Tímea (2014): A vezetési stílus, a változási készség és a konfliktus kezelés vizsgálata egy magyarországi Multinacionális vállalatnál. *Acta Medicina et Sociologia*, 5. 109–129.
- McGrath, A. (2008): *Az ateizmus alkonya*. Szent István Társulat, Budapest.
- Mezei Balázs (2004): *Vallásbölcselet*. Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 1. kötet.
- Mit mimelnek a mémek?* Letöltés ideje: 2016.11.19. Cím: <http://www.nyest.hu/hirek/mit-mimelnek-a-memek>
- Nagy Katalin (2005): A pragmatika státusáról. *Magyar nyelv*, 101. 4. sz. 436–448.
- Nagypál Szabolcs (2012): A vallás fogalma a vallásközi párbeszédben. In: Kendeffy Gábor és Kopeczky Rita (szerk.): *Vallásfogalmak sokfélesége*. Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan, Budapest, 161–168.
- Nagypál Szabolcs (2013): *Párbeszédtekör*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Németh T. Enikő és Tátrai Szilárd (2013): Pragmatikai kutatások Magyarországon. *Magyar nyelv*, 109. 2. sz. 129–137.
- Novák Zsolt (1999): Realizmus és szkepticismus. *Magyar Filozófiai Szemle*, 1-3 sz. Letöltés ideje: 2016.10.14. Cím: http://minerva.elte.hu/mfsz/MFSZ_9913/9913NOVAK.htm

- Paleček, A., Václavík, D. és Vido, R.: *Czech Republic: The Promised Land for Atheists?*
- Puledda, S. (2000): A történelmi humanizmus válsága és az új humanizmus. *Eszmélet*, 46. Nyár. Letöltés ideje: 2016.10.14. Cím: http://epa.oszk.hu/01700/01739/00031/eszmelet_EPA01739_46.item453.htm
- Randolph, P. és Strasser, F. (2008): *Mediáció. A konfliktusmegoldás lélektani aspektusai*. Nyitott Könyvműhely, Budapest.
- Rixer Ádám (2012): A vallásfogalom átalakulása a jogi szabályozás tükrében. In: Kendeffy Gábor és Kopeczky Rita (szerk.): *Vallásfogalmak sokfélesége*. Református Egyetem, L'Harmattan, Budapest, 185–197.
- Roth Levente (2014): A konfliktus vállalásának útján. *Embertárs*, 2. 142–147.
- Schaff, A. (1974): Az ideológia hasznáról I., *Korunk*, 33. 9. sz., 1974, 981–984. Letöltés ideje: 2016.10.14. Cím: http://epa.oszk.hu/00400/00458/00447/pdf/EPA00458_Korunk_1974_09_0981-984.pdf
- Steiger Kornél (1999): *Filozófiai kislexikon*. A tudás könyvtára sorozat, Fiesta és Saxum kiadók, Budapest.
- Szegő Katalin (2000): Világnézet-e a vallás? *Kellék*, 15–16. sz. Letöltés ideje: 2016.10.14. Cím: <http://epa.oszk.hu/01100/01148/00013/08szego.htm>
- Tarasz György (2001): Ideológia és tudomány. *Kellék*, 18–20. sz. Letöltés ideje: 2016.10.14. Cím: <http://epa.oszk.hu/01100/01148/00015/23tarastord.htm>
- Tegyey Imre (2006): *Latin–magyar diákszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Tomka Ferenc (1991): *Intézmény és karizma az egyházban*. Országos Lelkipásztori Intézet, Katolikus Társadalomtudományi Intézet, Budapest.
- Újvári Márta (1996): *A szkepticizmus kihívása*. Áron László Könyvkiadó, Budapest.
- Vajda Zsuzsanna (1996): Az identitás külső és belső forrásai. In: Erős Ferenc (szerk.): *Azonosság és különbözőség*. Scientia Humana, Budapest, 8–24.
- Zentai István (1999): *A meggyőzés csapdái*. Typotex Kiadó, Budapest.
- Zinser, H. (2012): A vallás fogalma. In: Kendeffy Gábor és Kopeczky Rita (szerk.): *Vallásfogalmak sokfélesége*. Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan, Budapest, 28–41.